Periodiek

Historische Kring Maarssen, 51e jaargang
nr. 1 - 2024

IN DIT NUMMER:

MYSTERIEUZE PAAL BIJ TIENHOVEN…

EN ONDER ANDERE:

KUNSTAARDE-WERKFABRIEK IN MAARSSEN

HOE DE VECHT ZIJN BOCHTEN BEHIELD

TUINDORP 1925

INTERNATIONALE SCHARRELVLEES
ISC CONTROLE
Voor erkend scharrelvlees

Slagerij
Dorresteyn
sinds 1882

Nassaustraat 4
Tel. 0346 - 561219
Maarssen

RADIO - T.V.
ELECTR. HUISHOUDELIJK
+ VOORDEEL + VAKMANSCHAP
+ KWIEKE SERVICE
★
radio en t.v. speciaalzaak
★
elektron
Nassaustraat 9-11,
3601 BA Maarssen
telefoon: 0346-562081

HONIG
·TWEEWIELERSPECIALIST·

Bij ons is iedereen welkom
waar de fiets ook vandaan komt.

Nassaustraat 99, Maarssen
Telefoon: 0346-760760
info@honigtweewielerspecialist.nl
www.honigtweewielerspecialist.nl
VOLG ONS OP FACEBOOK
WWW.FACEBOOK.COM/HONIGTWEEWIELERSPECIALIST

VAN VREDENDAAL & ZN
aannemersbedrijf restauratiewerken
V & Z
anno 1 9 1 1
Harmonieweg 1 3603 BN Maarssen
info@vanvredendaalenzn.nl 0346
561356
www.vanvredendaalenzn.nl 06 12 961
465

colofon

De Historische Kring Maarssen is opgericht op 11 september 1972 en opgenomen in het verenigingenregister bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en Omstreken onder nummer 301763120000.

Informatie en contact
Website: www.historischekringmaarssen.nl
E-mail: secretaris@historischekringmaarssen.nl

Bestuur
Bert Appeldoorn, voorzitter
E-mail: voorzitter@historischekringmaarssen.nl
Arie van Ginkel, secretaris
Postbus 90, 3600 AB Maarssen, tel.: 0346-564168
E-mail: secretaris@historischekringmaarssen.nl
Len Goossens, penningmeester
E-mail: penningmeester@historischekringmaarssen.nl
Helma Bokhove, Hans van Bemmel, Bert de Ruiter

Ledenbeheer:
Jantien de Ruiter
E-mail: ledenbeheer@historischekringmaarssen.nl
Tel: 0346-563599

Ereleden:
Mevr. G.M. Willekes-van Putten (24-02-2000), dhr. B. de Ruiter (21-02-2002), mevr. M.C. Hatzmann-Scheltema (23-02-2006), dhr. B. Visschedijk (26-02-2009), mevr. A. Wolters-Dekkers (03-03-2011), dhr. H. Blaauw (06-03-2014), dhr. H. van Bemmel (28-10-2021)

Leden van verdienste:
Drs. W. Smits (10-02-1994), mevr. A.P. van Haaften-van Rijswijk (26-02-2015), mevr. R. Tijhuis (10-03-2016)

Periodiek:
Hoofdredactie: Piet Gentenaar, Jaap Trouw
Secretaris: Arjan van Weele
Redacteuren: Bert de Ruiter, Els Sonneveld
Eindredactie: Ria Tijhuis
Kopij zenden aan Piet Gentenaar.
E-mail: redactie@historischekringmaarssen.nl
Verkoop losse nummers: Bert de Ruiter, Nicolaas Maesstraat 6, tel: 0346-563599

Lidmaatschap:
Het lidmaatschap bedraagt € 17,00 per jaar. Opzeggen kan alleen per kalenderjaar. Voor meer informatie en aanmelden als lid van de Kring zie de website of neem contact op met Jantien de Ruiter, Nicolaas Maesstraat 6, 3601 DR Maarssen.
Tel: 0346-563599. E-mail: ledenbeheer@historischekringmaarssen.nl
Bankrekeningnummer NL93INGB0002907376 t.n.v. Penningmeester HKM.

Vormgeving en productie:
Topic Creatieve Communicatie, Wierden.

inhoud

3 **Colofon en inhoud**
4 **Kringnieuws**
6 **Nieuws van het Vechtstreekmuseum**
7 **Een kunstaardewerkfabriek op de Langegracht**
14 **Duifje, mijn duifje**
17 **Een plantagie, geplant door wakk're vlyt**
25 **Uit het archief Deel 2**
26 **Hoe de Vecht zijn bochten behield**
31 **Wally Smits 100+**
32 **Maarssens plannen voor een tuindorp in 1925**
37 **Een merkwaardige zuil ...**
38 **Boekbespreking**

op de cover

Een merkwaardige zuil in Tienhoven. Foto Roel Houwink.

KRINGNIEUWS

Het overnemen van artikelen en afbeeldingen zonder toestemming van de redactie is niet toegestaan. De inhoud van de artikelen is voor verantwoording van de auteur. De Historische Kring Maarssen heeft al het mogelijke gedaan om de eventueel rechthebbende op beeld en/of tekst te achterhalen. Indien u meent aanspraak te kunnen maken op dergelijke rechten, verzoeken wij u contact op te nemen met het bestuur via de secretaris.

U kunt kopij voor het volgende nummer inleveren vóór 15 maart 2024.

Oproep:
De redactie zoekt correctoren! Een corrector krijgt in de eindredactiefase enkele teksten aangereikt om te controleren op taalonvolkomenheden. Lijkt dat iets voor u, neem dan contact met ons op. ●

Van het bestuur

Een heel mooi 2024 toegewenst!
Als u dit leest, zijn we al even op weg in het nieuwe jaar. De Historische Kring laat een heel mooi jaar achter zich. Het 50-jarig bestaan gaat de geschiedenis in als één van de mooiste jaren, met veel activiteiten en een bijzonder document, de Canon van Maarssen. Maar we gaan verder; de geschiedenis staat niet stil.

Over geschiedenis gesproken; het is heel bijzonder te ervaren dat zoveel organisaties en zoveel mensen bezig zijn met het verleden. Kringen, genootschappen en opleidingen, te veel om op te noemen. Het houdt gewoon niet op. Een onderzoek naar gebeurtenissen, het streven naar behoud van erfgoed en het verzorgen van publicaties zijn bijna dagelijkse zaken. Ooit zei iemand dat geschiedenis met potlood geschreven wordt. Dat nodigt uit om een gummetje op zak te houden voor het geval zich nieuwe feiten en inzichten voordoen.

Geregeld ontvangen wij de periodieken van zusterorganisaties en dan ontdek je daarin een schare van mensen die met de lokale geschiedenis bezig is. De afbeelding toont de recente rondzendbundel van het bestuur en redactie. In onze Kring zijn zo'n dertig mensen actief betrokken en dat is geweldig. We vermoeden echter nog zoveel meer dadendrang en talent onder onze leden, zoveel dat wij hen, u dus, graag begroeten en uitnodigen om actief bij te dragen. Welkom!

1

Er zijn twee 'buitengewoon' bijzondere voorbeelden te noemen in onze eigen Kring. Op de komende algemene ledenvergadering nemen we afscheid van Hans van Bemmel als bestuurslid. Let wel…. als bestúurslid, want Hans zal actief blijven en zijn kennis, ervaring en contacten inzetten voor de Kring, zoals hij dat nagenoeg vanaf de oprichting heeft gedaan. En dan is er Wally Smits, ook al zolang betrokken bij de Kring als historicus en auteur; hij heeft in 2023 zijn 100e (!) bijdrage geleverd aan het Periodiek. We verwachten natuurlijk niet zomaar direct een tweede Hans of tweede Wally. 'Gewoon' bijzonder, daar doen we het ook graag voor.
Nog een punt: binnenkort zullen wij u benaderen

om van u te vernemen wat u van onze Kring, de activiteiten, de publicaties en andere zaken vindt. We zijn serieus geïnteresseerd in uw ideeën om er dan natuurlijk iets moois mee te doen.

Wij wensen u en de uwen een heel mooi vervolg van 2024 toe!

Ledental

Onze ledenadministratie heeft vastgesteld dat onze vereniging weer is gegroeid. Per 1 januari 2024 telden we een aantal van 1100 leden. In het afgelopen jaar zijn er 74 leden bijgekomen en 42 uitgeschreven door verhuizing en overlijden.

Van de redactie

U leest in dit nummer voor de eerste keer een informatiepagina van het Vechtstreekmuseum. In de komende edities zal het museum steeds een pagina vullen met actuele informatie.
Het artikel van Jos Odekerken over enkele zeventiende-eeuwse bewoners van de Vechtstreek die verbonden werden door hun hobby botanie, is geschreven in het kader van de samenwerking tussen de historische kringen van Maarssen, Breukelen en Loenen.
We zetten in dit nummer ook onze 'huis-historicus' Wally Smits in het zonnetje die onlangs zijn 100e artikel in ons Periodiek heeft gepubliceerd.

Lezingen

Op 18 april verzorgt Sander Wassing een lezing over de eendenkooien in Maarssen en omgeving. Deze lezing wordt gehouden in de Open Hof, Kerkweg 60. Toegang voor leden is gratis, voor niet-leden € 5,00. ●

CONVOCATIE

Op donderdag 7 maart 2024 houdt de Historische Kring Maarssen haar jaarlijkse algemene ledenvergadering. Het bestuur nodigt alle leden uit om deze vergadering bij te wonen. De bijeenkomst wordt gehouden in de Open Hof, Kerkweg 60 te Maarssen.

Aanvang 20.00 uur – zaal open om 19.30 uur

Het financieel jaarverslag 2023, de begroting voor 2024, de notulen van de ledenvergadering van 30 maart 2023 en het jaarverslag over 2023 zijn op de avond van de ledenvergadering aan de zaal beperkt verkrijgbaar.
Vanaf twee weken voor de vergadering worden de stukken op onze website gepubliceerd.
www.historischekringmaarssen.nl/home/bestuur-en-organisatie/verantwoording/

Agenda

1. Opening door voorzitter Bert Appeldoorn
2. Ingekomen stukken en mededelingen
3. Notulen van de jaarvergadering van 30 maart 2023
4. Jaarverslag over het jaar 2023
5. Financieel verslag over 2023 en de begroting voor 2024
6. Verslag van de kascommissie over 2023
7. Vaststelling van de contributie over 2024 en 2025
8. Verkiezing kascommissie
9. Bestuursverkiezing
10. Activiteitenjaarplan 2024
11. Rondvraag
12. Sluiting

De heer Hans van Bemmel is aftredend bestuurslid en niet herkiesbaar.
Namen van kandidaten kunnen tot één week voor de vergadering bij de secretaris worden ingediend: secretaris@historischekringmaarssen.nl

Na de pauze:
Een lezing met bijzondere verhalen over vroegere kastelen en ridders in de Vechtstreek (en Maarssen) door Piet Oudhof, bestuurslid van het Vechtstreekmuseum.

Niet-leden zijn natuurlijk ook welkom bij deze lezing. Zij betalen € 5,00 entree. Ook mogen zij aanwezig zijn bij de jaarvergadering, maar zij hebben geen stemrecht.
Het bestuur hoopt velen van u te mogen begroeten op deze avond in de Open Hof.

Namens het bestuur,
Arie van Ginkel, secretaris

Eerbetoon aan Willem van Leusden (1886-1974)

'In de voetsporen van Willem van Leusden, verrassend veelzijdig kunstenaar'. Zo luidt de titel van de tentoonstelling die vanaf 8 maart 2024 te zien zal zijn in het Vechtstreekmuseum. Die 8 maart was ook de datum waarop deze beroemde inwoner van Maarssen overleed en wel in het jaar 1974. Ten tijde van de opening van de tentoonstelling is dat inmiddels 50 jaar geleden. Er is veel geschreven over het interessante oeuvre dat Willem van Leusden heeft nagelaten en waar kunnen we dan beter te rade gaan dan in het Periodiekenarchief van de Historische Kring. Bij voorbeeld in het artikel dat in het eerste nummer van 1974 na het overlijden van Willem van Leusden is verschenen. Het gaat daarin niet alleen over het werk van de kunstenaar, maar ook over de rol die hij in de Maarssense gemeenschap vervulde en het warme hart dat hij de Historische Kring toedroeg. De voorpagina van het Periodiek toonde 19 jaar lang een bekende ets van hem waarop het Maarssense sluishuisje werd afgebeeld. Uiteraard is deze ets ook te zien op de tentoonstelling.

Het belang en de veelzijdigheid van Willem van Leusden kunnen moeilijk overschat worden. Dat blijkt uit de vele tentoonstellingen die over zijn werk zijn georganiseerd en de boeken en andere publicaties die gewijd zijn aan zijn kunst. Daarnaast heeft hij als inspirator en docent grote invloed gehad op andere kunstenaars. We noemen hier Jan Beutener, Joop Moesman en Piet Vermeulen. Ook als prominent lid van het Utrechtse kunstenaarsgenootschap 'Kunstliefde' oefende hij invloed uit op de ontwikkeling van kunstenaars.

Zijn artistieke ontwikkeling begon met het maken van etsen van landschappen, dorpen en steden. Vervolgens heeft die ontwikkeling diverse stadia doorgemaakt: van de vormentaal van het kubisme, futurisme en expressionisme naar De Stijl en daarna naar de constructivistische fase. Met Salvador Dali als voorbeeld en in gezelschap van onder anderen Moesman ontdekte hij het surrealisme en maakte Utrecht tot het hart van het surrealisme in Nederland. Bekend zijn ook de schoolplaten die hij ontwikkelde en waarmee hij het tekenonderwijs vernieuwde en natuurlijk is hij dé ontdekker van de raadselachtige etstechniek van Hercules Seghers. Het schilderij '1907-1947' toont de artistieke ontwikkeling van 40 jaar in beeld. Beelden zijn soms sprekender dan woorden, zo ook hier ●

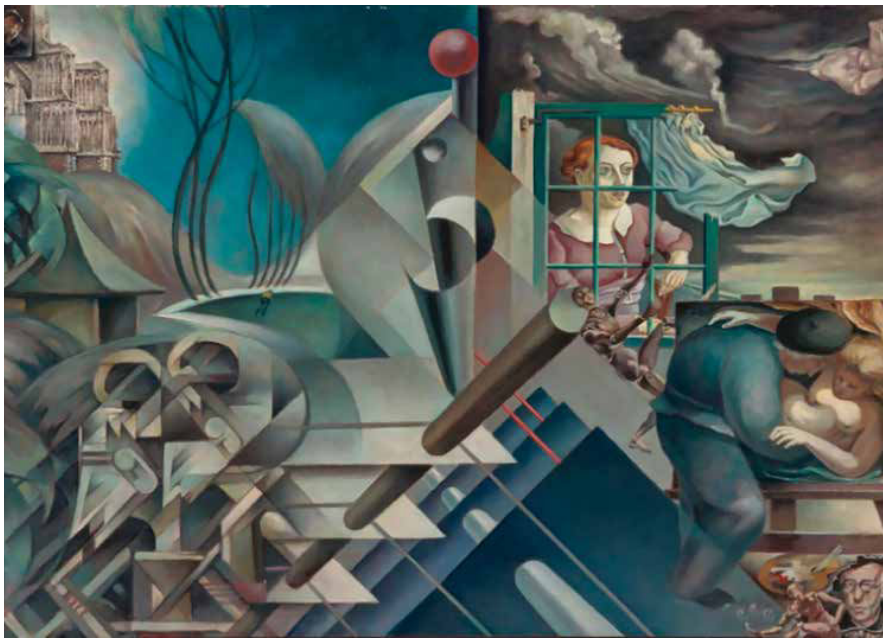

Schilderij '1907-1947'.

Een kunstaardewerkfabriek op de Langegracht

Hans van Bemmel
Jan Simonis

Inleiding

'Bij liefhebbers van keramiek heeft Maarssen een grote naam als vestigingsplaats van de Kunstaardewerkfabriek St. Lukas.' [1] Deze fabriek die vooral in de beginjaren internationaal vermaarde producten maakte, werd opgericht in 1909 in Utrecht, maar verhuisde in 1927 naar de Westkanaaldijk in Maarssen. In 1933 ging de fabriek failliet als gevolg van de economische wereldcrisis. Minder bekend is dat er in Maarsen al eerder - van 1913 tot 1918 - een kunstaardewerkfabriekje heeft gestaan. De namen van de stichters van deze fabriek, Cornelis de Bruin en Arnold Heystee, komen we nu tegen in de geschiedenis van de Nederlandse kunst van eind negentiende eeuw en eerste helft twintigste eeuw. Dat maakt nieuwsgierig: wie zijn die mannen en wat deden zij precies in Maarssen?

1

Geglazuurde vaas van Cornelis de Bruin vervaardigd voor de DKP. Foto ter beschikking gesteld door Bert Kleinmeijer.

Cornelis de Bruin (1870-1940)

Cornelis wordt in 1870 in Utrecht geboren als zoon van Geurt de Bruin, metselaar, en Maria Jungman, huisvrouw. [2] Hij wordt vroeg wees: zijn moeder overlijdt als hij twee jaar is en zijn (hertrouwde) vader als hij dertien jaar oud is. Hij wordt dan ondergebracht bij het gezin van een oom in Hilversum. Al vroeg blijkt Cornelis belangstelling en talent te hebben voor schilderen en tekenen. In 1888 verhuist hij naar Amsterdam en doet daar in 1893 toelatingsexamen voor de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten. Drie jaar lang volgt hij avondlessen in kunstschilderen, plateelschilderen en etstechnieken. [3] Zijn docent kunstschilderen, August Allebé, adviseert hem om zich te richten op het plateelschilderen en het kunstschilderen te laten zitten. Cornelis slaat het advies in de wind; kunstschilderen is juist wat hij wil. Zijn hele leven zal dat zo blijven. De waardering die hij krijgt voor zijn werk als keramist kan niet verhinderen dat hij ook erkenning als kunstschilder zoekt, voortdurend attent op het vinden van kopers voor zijn schilderijen en op mogelijkheden om zijn werk onder de aandacht te brengen, ook in België en Duitsland.

De Distel

Hij is vijfentwintig als hij zijn eerste echte baan krijgt: chef van de decoratieafdeling van de pas gestarte aardewerkfabriek De Distel in Amsterdam. De Bruin houdt zich daar bezig met het ontwerpen van vazen en decoraties van vazen, tegels en tegeltableaus. Hij trouwt in 1900 met Naatje de Haas, dochter van een handelaar en schrijnwerker. Het echtpaar krijgt vijf kinderen. In 1902 neemt De Distel het aardewerkfabriekje Lotus over van keramist Bert Nienhuis, die al eerder bij De Distel werkzaam was geweest.

Nienhuis wordt hoofdontwerper van de fabriek. Waarschijnlijk daarom besluit De Bruin in 1903 om De Distel te verlaten en te gaan werken bij de Dordtsche Kunstpotterij (DKP), een pottenbakfabriek die mede op zijn initiatief opgericht is. In zijn jaren bij De Distel heeft hij namelijk kennis gemaakt met de heren Anton en Siem Mak, eigenaren van een veilinghuis in Dordrecht, die ook handelen in aardewerk. Hij weet hen te overtuigen om onder zijn supervisie zelf aardewerk te gaan maken in een tot pottenbakkerij omgebouwde leegstaande bakkerij in Dordrecht.

Hij ontwikkelt daar diverse soorten producten, onder andere gedecoreerde vazen en vazen met in reliëf geboetseerde dierfiguren, wandborden, kannen met streekdrachtmotieven en tegeltableaus (zie afbeelding 1 en 2). Hij maakt ook kleiplastieken van figuren in klederdracht. In 1905 reist hij voor het eerst naar Duitsland, naar de Schwarzwälder Steingutfabrik in Hornberg, waar zijn plateelontwerpen zeer gewaardeerd worden en in groten getale geproduceerd. [4)]

2

C. de Bruin en Jan van der Vet, Vaas met aap. Vervaardigd voor de DKP in de periode 1903-1908. Collectie Huis van Gijn, Dordrecht.

Het is in deze periode bij de DKP dat Cornelis de Bruin in aanraking komt met de bekende tegelhandelaar Arnold Heystee uit Amsterdam die gecharmeerd is van zijn werk en hem menigmaal de helpende hand zal toesteken bij moeilijke momenten in zijn loopbaan.

De relatie met Arnold Heystee (1876-1941)

Technische ontwikkelingen in de productie van tegels, veranderende stijlopvattingen in de architectuur en nieuwe hygiënewetgeving leiden er eind negentiende eeuw toe dat wand- en vloertegels meer dan voorheen een beeldbepalend onderdeel van de architectuur worden. [5)] Arnold Heystee, tegelhandelaar in Amsterdam, profiteert van deze toenemende vraag naar wand- en vloertegels. Zijn tegelhandel groeit en bloeit, zelfs zodanig dat er ook vertegenwoordigingen in Parijs en New York worden gesticht. Bekende opdrachten die Heystee krijgt, betreffen onder andere de levering van bouwkeramiek ten behoeve van het Tuschinksi Theater, de winkels van De Gruyter en van C&A op het Damrak.
Heystee is niet alleen een handelsman, maar ook een kunstminnend man en dat komt tot uiting in zijn ondernemerschap. Hij zoekt samenwerking met kunstenaars ten behoeve van de productie en handel van zijn tegels. Op die manier komt hij in aanraking met Cornelis de Bruin. Het werk van De Bruin bevalt Heystee. Hij staat erop dat zijn opdrachten aan de Dordtsche Kunstpotterij uitsluitend door Cornelis de Bruin worden uitgevoerd. Heystee werkt voor de productie van tegels en tegeltableaus ook samen met de Plateelbakkerij Delft (PBD) in Hilversum. Later wordt hij ook directielid van de PBD.
Als De Bruin in 1906 de DKP verlaat, krijgt hij via Heystee een baan bij de PBD in Hilversum. De familie De Bruin verhuist tegelijkertijd van Dordrecht naar Laren. De Bruin zal daar, naast zijn tegelwerk, ook bijdragen aan de ontwikkeling van nieuwe decoratie- en glazuurtechnieken. Bekend is het merk Dorna voor kunstkeramiek waarbij een decoratietechniek gebruikt wordt die leidt tot een metaalachtig uiterlijk (zie afbeelding 3). De PBD zou er octrooi op aanvragen.

Vaas decor Dorna met lusterglazuur voor de PBD. Ontwerp en uitvoering Cornelis de Bruin. Collectie Branolte. Foto ontleend aan de website van het museum Goedewaagen.

In 1910 vindt er een reorganisatie plaats bij de PBD en gaat De Bruin - wederom via bemiddeling van Heystee - werken bij Tegelfabriek Westraven in Utrecht. [6] Hij vestigt zich met zijn gezin in Bunnik en trekt erop uit om in de omgeving van De Bilt en Bilthoven te gaan schilderen. Hij zal niet lang bij Westraven blijven, want in 1913 komt hij naar Maarssen om daar samen met Arnold Heystee een pottenbakfabriek te beginnen. De Bruin brengt zijn artistiek talent in, Heystee de financiën.

De Terra-Cottafabriek in Maarssen

Cornelis de Bruin vestigt zich in maart 1913 aan de Langegracht 9, een pand waar voorheen onder andere een herberg en een azijnfabriekje waren gevestigd. Uit de vergunningaanvraag van 23 april van dat jaar door meester-timmerman (aannemer) Klaas Broertjes uit Maarssen namens de *'firma Heystee en De Bruin te Amsterdam'* blijkt dat de nieuwe pottenbakfabriek, ontworpen door de bekende architect J.F. Staal, gebouwd gaat worden op het perceel grond achter dit pand met uitgang aan de Achterstraat

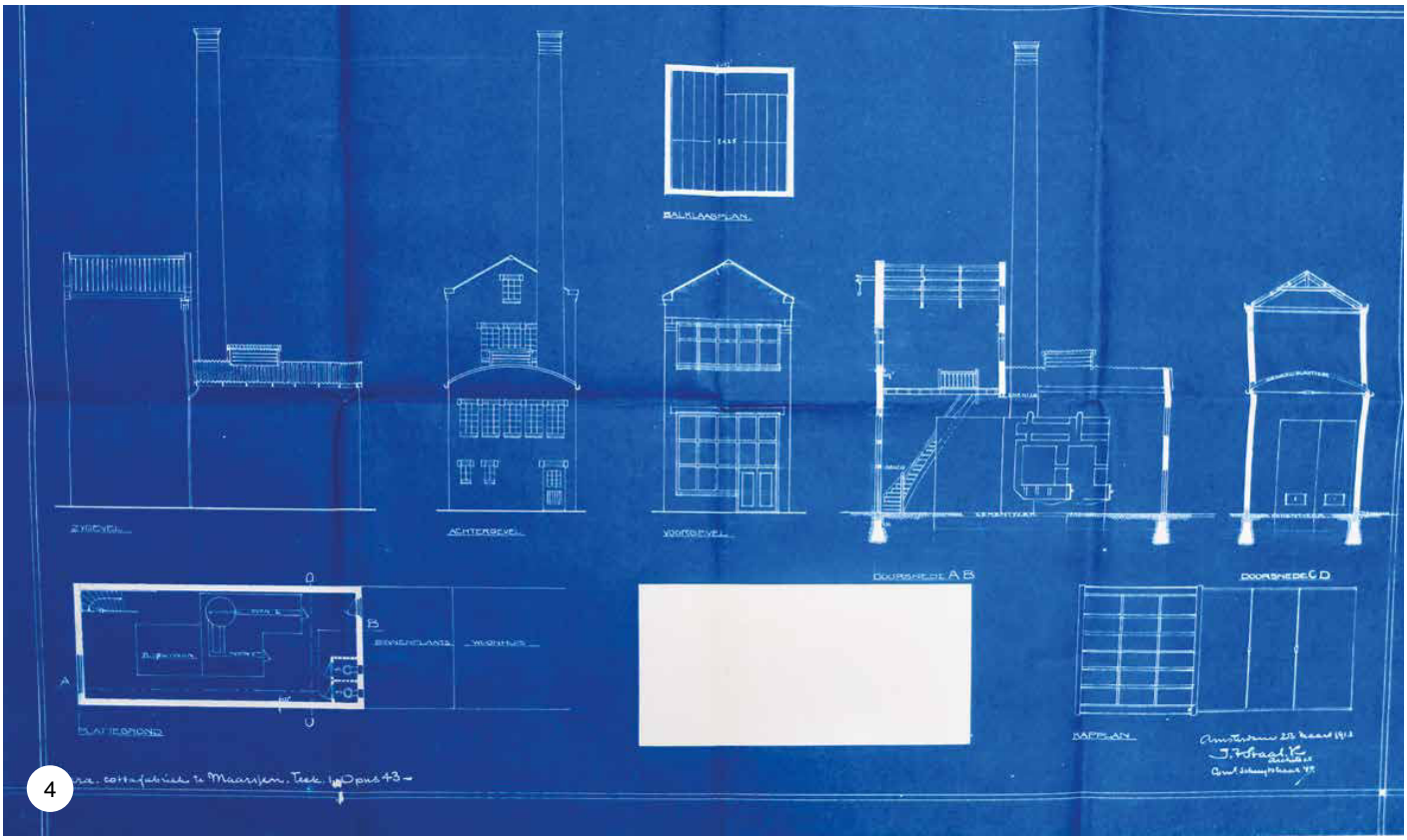

Blauwdruk van de te bouwen fabriek met moffeloven. Het ontwerp is gemaakt door de architect J.F. Staal. Foto van blauwdruk uit Collectie RHCVV door Gerhard Hof.

(nu Nassaustraat). De naam van de inrichting wordt De Terra-Cottafabriek. In de toelichting op de aanvraag met tekening door Klaas Broertjes wordt gesproken over *'een werkplaats met moffeloven tot het maken van verglansde bouwsteen-cotta met tegels en meer andere ceramische kunstvoorwerpen…'* (zie afbeelding 4). Al snel op 5 juni van dat jaar wordt de vergunning verleend.

Helaas is er weinig bekend over de productie in Maarssen. Slechts dat *'er verschillende soorten aardewerk werden vervaardigd: potten, vazen, serviezen en plastieken'.* [7] In de Maarssense jaren werkt De Bruin ook voor de PBD en voor Villeroy & Boch in Mettlach, Duitsland.

onbekend. De aankondiging van de tentoonstelling die gehouden wordt in de woning van Willem van Leusden, vermeldt wel wat er zoal te zien is van Van Leusden, maar beperkt zich verder tot de mededeling dat er 'aardewerk van Cornelis de Bruin' te zien is.

Villawijk

Wellicht heeft bij het opheffen van de kunstaardewerkfabriek nog iets anders een rol gespeeld: de verslechterende financiële positie van zijn zakenpartner Arnold Heystee rond 1918. Ondernemerschap en liefde voor de kunst hadden Heystee er in 1915 toe gebracht – zijn vrouw noemde het 'gokken' – om het initiatief te nemen tot de bouw van een villapark (Park Meerwijk) bestaande uit zeventien villa's op

Hij slaat het advies in de wind;
kunstschilderen is juist wat hij wil.

Schilderen

Zoals hij gewoon is te doen trekt De Bruin er ook weer op uit om het omliggende landschap van zijn woonplaats in beeld te brengen (zie afbeeldingen 5 en 6). Hij maakt schilderijen langs de Vecht en in de omgeving van Maarssen, Maarsseveen, Breukelen, Loenen en omstreken.

Met de fabriek gaat het echter niet goed. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog leidt al snel tot schaarste aan voldoende en goede brandstof. *'Er werd oorspronkelijk met hout gestookt, maar in 1914 moest op turf worden overgegaan, waardoor verschillende ovenladingen mislukten. Er ontstonden 'pukkels' in de glazuur en vele stukken werden vernietigd omdat ze niet voor verkoop geschikt waren.'* [8] De moeilijke productieomstandigheden leiden in april 1918 uiteindelijk tot de opheffing van de Terra-Cottafabriek. Kort voor het vertrek van De Bruin uit Maarssen vindt er nog een tentoonstelling plaats waar samen met het werk van schilder/graficus Willem van Leusden zijn kunstaardewerk te zien is. Wat De Bruin daar precies tentoongesteld heeft, is

een perceel grond in Bergen, Noord-Holland. Hij geeft de opdracht daartoe aan de architect J.F. Staal die hij kent van het Amsterdamse architectuurgenootschap Architectura en Amicitia. Die had al eerder in 1911 opdracht gegeven voor het ontwerp van zijn kantoor met showroom in de Reguliersdwarsstraat in Amsterdam en ook voor het aardewerkfabriekje in Maarssen in 1913. Staal betrekt vier andere jonge architecten bij deze opdracht: M. Kropholler, C. Blaauw, G. la Croix en P. Kramer, allen aanhangers van de stijl van de Amsterdamse School. Zij krijgen de vrije hand van Heystee; zijn enige voorwaarde is dat zij in de interieurs van de villa's zo veel mogelijk zijn tegels gebruiken. In 1918 wordt het project voltooid: een villawijk geheel gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School. Toen omstreden, nu algemeen gezien als een hoogtepunt van die architectuurstijl. Het park heeft de status van beschermd dorpsgezicht en alle villa's zijn nu rijksmonument (zie afbeelding 7). De bouw van de wijk brengt Heystee echter in financiële moeilijkheden, want de belangstelling voor de woningen blijkt minder groot dan verwacht.

‘Bij Maarsseveen’, geschilderd door C. de Bruin, periode 1913-1918. Foto ter beschikking gesteld door Bert Kleinmeijer.

‘Visser in bootje te Maarsseveen’, gesigneerd linksonder C. de Bruin, periode 1913-1918. Foto ter beschikking gesteld door Bert Kleinmeijer.

7

Voorbeeld van een villa in Park Meerwijk: Villa Meerlhuis (1917-1918) ontwerp van Margaret Kropholler, echtgenote van J.F. Staal en eerste vrouwelijke architect van Nederland. Website amsterdamse-school.nl

Na het Maarssens avontuur

Na de opheffing van de Maarssense keramiekfabriek verhuist De Bruin naar Baarn en vervolgens in 1923 naar Amsterdam (zie afbeelding 8). Hij blijft profiteren van de relatie met Arnold Heystee die hem opdrachten verleent voor plateelwerk en hem onder andere betrekt bij de totstandkoming van de gevel van het Tuschinski Theater. Ook op zijn beeldhouwtalent wordt een beroep gedaan. Hij krijgt diverse grote opdrachten voor beelden aan gevels van Amsterdamse woonblokken. Cornelis helpt in deze tijd ook zijn

Cornelis de Bruin vestigt zich in maart 1913 aan de Langegracht 9.

Samen met het werk van schilder/graficus Willem van Leusden is zijn kunstaardewerk daar te zien.

zoon Nol bij het opstarten van een eigen plateelfabriek, genaamd 't Vuur.

Naast zijn beroepsarbeid blijft het schilderen voor hem van groot belang. Hij schildert vele Amsterdamse stadsgezichten waarin de invloed van Breitner waarneembaar is. Zijn werk wordt op verschillende tentoonstellingen geëxposeerd en positief besproken. In de kunstgeschiedenis zal de artistieke faam van Cornelis de Bruin echter vooral verbonden worden met zijn keramiek en niet met zijn schilderijen.

Cornelis de Bruin overlijdt in augustus 1940 en wordt begraven in Soest.
Zijn beschermheer Arnold Heystee overlijdt een jaar later. Zijn tegelhandel is na de economische wereldcrisis van 1929 failliet gegaan. Ook een poging tot doorstart mislukt. Heystee brengt zijn laatste jaren door aan de Côte d'Azur en runt daar samen met zijn vrouw een pension. ●

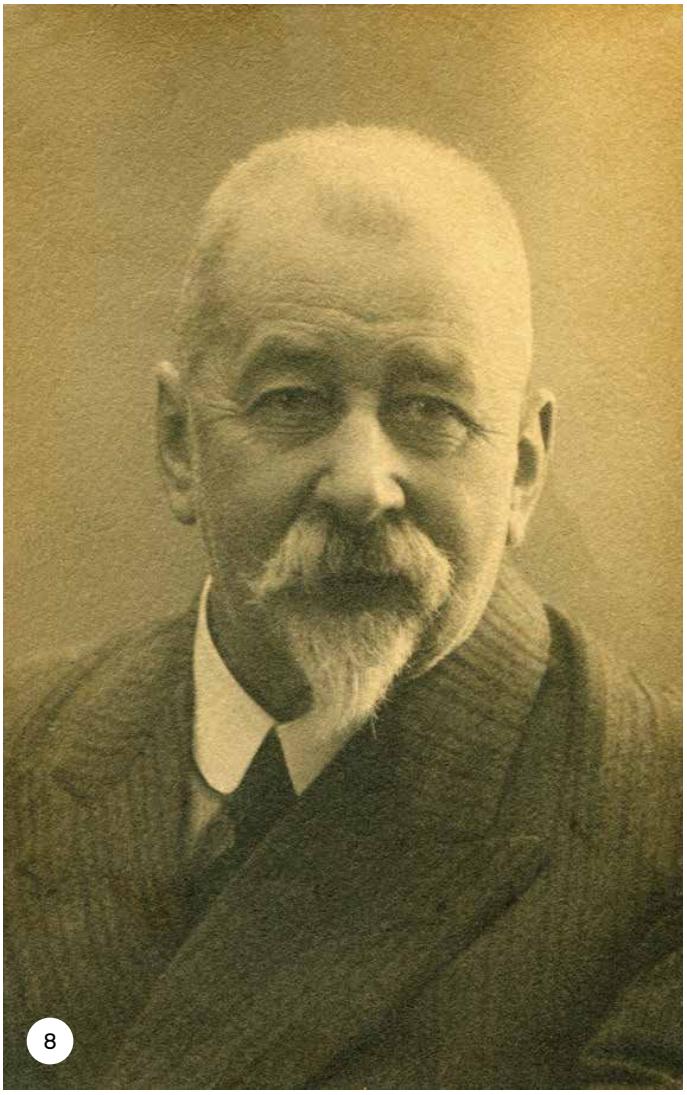
8

Portret van Cornelis de Bruin in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Ter beschikking gesteld door Bert Kleinmeijer.

Noten

1) Citaat ontleend aan: Jaap Versteegh, Kunst in Maarssen in de twintigste eeuw. In: *Canon van Maarssen en omliggende kernen. Geschiedenis van het gebied en de bewoners.* Uitgave van de Historische Kring Maarssen, hoofdstuk 49, p. 399.
2) Deze levensbeschrijving is vooral gebaseerd op de volgende publicaties: Bert Kleinmeijer, *Cornelis de Bruin 1870-1940. Een veelzijdig impressionist.* Van Spijk Art Books, Venlo 2020. Voorts de vele teksten over Cornelis de Bruin op de website van het Keramisch Museum Goedewaagen. Graag bedanken wij Bert Kleinmeijer en Hans de Bruin, kleinzoon van Cornelis de Bruin, voor hun hulp bij de totstandkoming van dit artikel. Uiteraard blijft de tekst voor verantwoordelijkheid van de auteurs.
3) Wikipedia: Plateel is een benaming voor wit, ongeglazuurd aardewerk. De versieringen worden door een plateelschilder met de hand op het aardewerk aangebracht. Het woord plateel is afkomstig van het Oudfranse woord '*platel*', dat platte schotel betekent.
4) Kleinmeijer, 2020, p. 15.
5) Zie: website Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed (RCE), Tegels in de 20e eeuw.
6) Het is niet volledig zeker of De Bruin daadwerkelijk bij Westraven gewerkt heeft. Er is in ieder geval wel werk bekend dat hij voor Westraven gemaakt heeft.
7) M. Singelenberg-Van der Meer, Cornelis de Bruin, schilder en boetseerder, 1870-1940. In: *Antiek*, 21e jaargang, no 7, februari 1987, p. 404.
8) Singelenberg-Van der Meer, 1987, p. 404.

Duifje, mijn duifje

Tineke Barneveld

Inleiding

In de oudheid werd de duif gezien als een reine en vrome vogel, zonder enige valsheid. Nadat de aarde overspoeld was door een verschrikkelijke zondvloed, zond Noach vanuit zijn ark een duif uit om te zien of ergens op de wereld nog een teken van leven was. De duif kwam na zeven dagen terug met een jonge olijftak in zijn snavel, een hoopvol teken dat het water aan het zakken was (Bijbel, Genesis 8, vers 6). Veel later verscheen de vredesduif als internationaal symbool van de vrede (zie afbeelding 1).

1

Vredesduif

Het nut van duiven

Duiven werden vooral gehouden voor de consumptie. Duif was zeer geliefd en gewaardeerd in duivenpastei. Vooral de adel zette graag duif op het menu. Het duivenvlees werd ook ingezet als remedie voor zieke mensen. Het zachte vlees werd gebruikt tegen onder andere gezwellen, struma, haaruitval en geelzucht. Duiven werden ook gehouden voor de mestvoorziening. De mest bevat net als kippenmest een geconcentreerde, snelwerkende meststof. De mest kwam vooral van pas bij de teelt van tabak in de regio Amersfoort-Amerongen-Veenendaal. De duivenmest kon zelfs worden gebruikt als huismiddeltje: vermengd met honing en om de hals gelegd verdreef het een keelontsteking. Natuurlijk werden duiven ook gebruikt voor het overbrengen van berichten. Van Willem van Oranje en van Napoleon is bekend dat zij postduiven als koeriers gebruikten bij hun militaire activiteiten.

Duiventil in Zuilen

Vandaag de dag treffen wij op sommige landgoederen nog een duiventoren of duiventil aan. Het

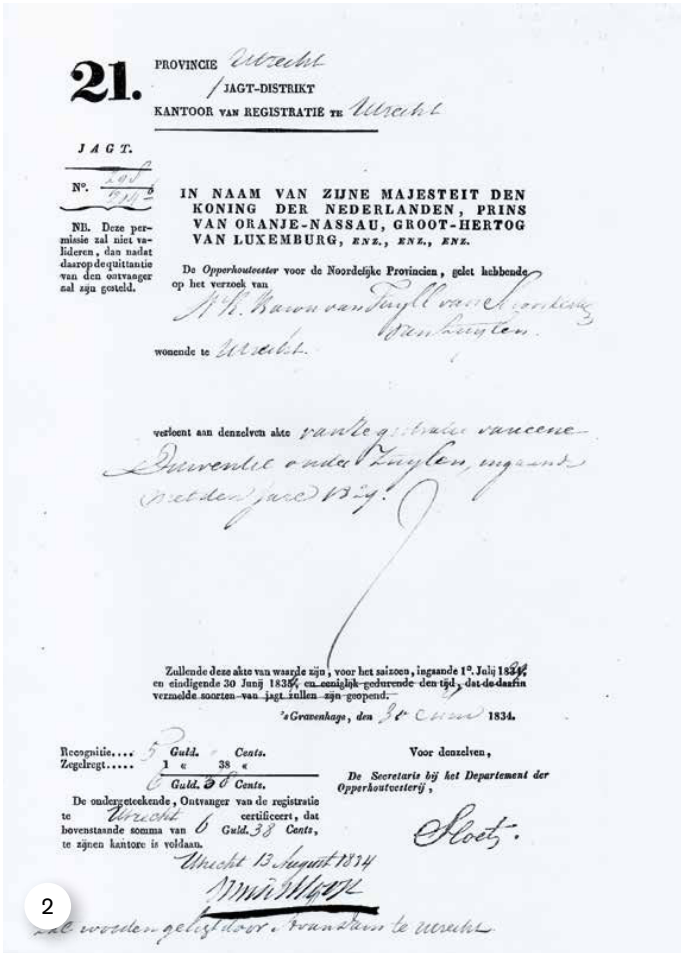

21. PROVINCIE Utrecht
/ JAGT-DISTRIKT
KANTOOR VAN REGISTRATIE TE Utrecht

JAGT.

N°. 295/214

NB. Deze permissie zal niet valideren, dan nadat daarop de quittantie van den ontvanger zal zijn gesteld.

IN NAAM VAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

De *Opperhoutvester* voor de Noordelijke Provincien, gelet hebbende op het verzoek van

wonende te Utrecht.

verleent aan denzelven akte van te gestrate van eene Duiventil onder Zuylen, ingaande met den jare 1829.

Zullende deze akte van waarde zijn, voor het saizoen, ingaande 1°. Julij 1834, en eindigende 30 Junij 1835, en eeniglijk gedurende den tijd, dat de daarin vermelde soorten van jagt zullen zijn geopend.

's Gravenhage, den 30 Juni 1834.

Recognitie.... 5 Guld. Cents.
Zegelregt..... 1 « 38 «
6 Guld. 38 Cents.

De ondergeteekende, Ontvanger van de registratie te Utrecht certificeert, dat bovenstaande somma van 6 Guld. 38 Cents, te zijnen kantore is voldaan.

Utrecht 13 August 1834

Voor denzelven,

De Secretaris bij het Departement der Opperhoutvesterij,

Sloetz.

2

Document 373, Het Utrechts Archief dossier Huis te Zuilen.

recht op duivenslag, het recht om duiven te mogen houden, was vroeger niet voor iedereen weggelegd. Het houden van duiven was *'een heerlijk recht'*, hetgeen betekende dat het voorbehouden was aan de adel en aan de hoge geestelijken, voor zover die grondbezitters waren. Dat recht werd gesymboliseerd door het oprichten van een decoratieve duiventil/-toren en die gold als een statussymbool. Ook in Oud-Zuilen heeft in het weiland tegenover Slot Zuylen een duiventil gestaan. Helaas heb ik ondanks lang speurwerk geen foto gevonden van het gebouwtje. Wel vertelden oudere bewoners van het dorp over een duiventil met een gemetselde onderkant en een

F.L.S.F. van Tuyll van Serooskerken te midden van zijn duiven op het plein voor het Slot. Het Utrechts Archief.

DIENST 1949/1950

Nr. 45.

DE COMMISSARIS DER KONINGIN
in de provincie Utrecht,

Op het verzoek van H.J.F.C.C. Baron van Tuyll van Serooskerken van Zuylen
wonende te Zuilen , strekkende ter bekoming van registratie
zijner duiventil, staande in de gemeente Zuilen, met bevoegdheid,
om daarop tot vijfentachtig paren duiven aan te houden, ingaande met den
1sten Juli negentien honderd negen en veertig :

VERKLAART:

Die duiventil alzoo, behoudens de rechten van derden, te zijn geregistreerd.

UTRECHT, den 23 ~~Juni~~ Mei 1949

De Commissaris der Koningin voornoemd,

4

Document 85 Verklaring registratie duiventil, Het Utrechts Archief.

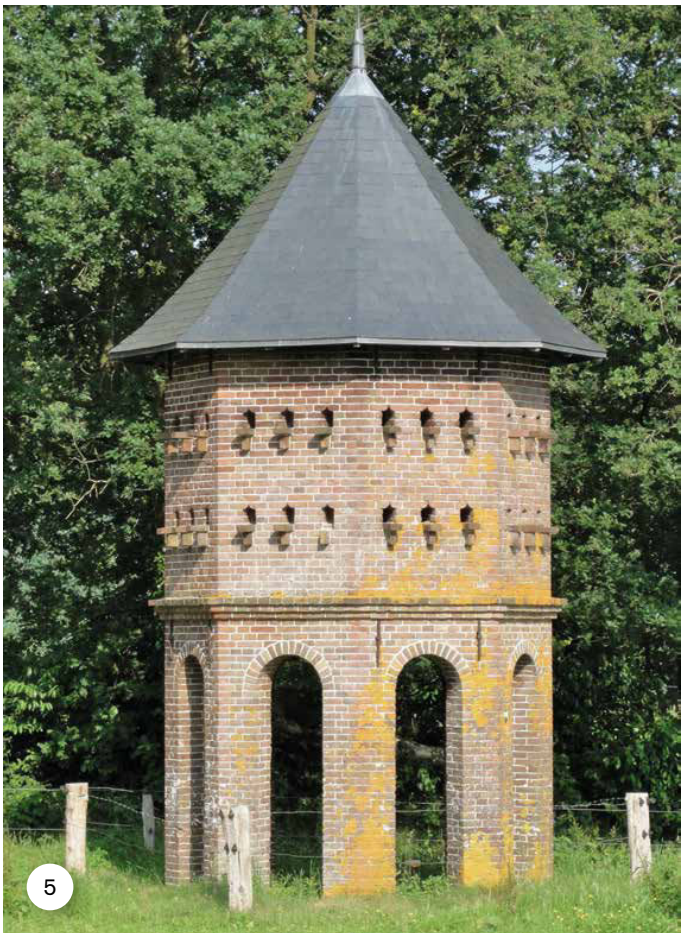

5

Duiventoren kasteel Staverden.

houten kap. In Het Utrechts Archief, dossier 373, wordt melding gemaakt van het feit dat in 1834 Zijne Majesteit Koning Willem I aan Willem René, baron van Tuyll van Serooskerken van Zuijlen (de broer van Belle), toestemming verleent voor het hebben van *'eene Duiventil onder Zuilen, ingaande met den Jare 1829'* (zie afbeelding 2).

Blijkbaar stond het bouwsel er dus al voordat de officiële toestemming er was (zie afbeelding 3). De baron betaalde 6 guldens en 38 cents voor het document. Ook is er een document in het archief, datum 23 mei 1949, waarin aan F.C.C. baron van Tuyll van Serooskerken (Slotheer 1934-1951) registratie verleend wordt van zijn duiventil met de bevoegdheid om daarop tot vijfentachtig paren duiven te houden (zie afbeelding 4).
Tijdens de oorlogsjaren werd het houden van duiven verboden om het verzenden van ongewenste berichten te voorkomen. In 1942 gaf de Duitse bezetter zelfs bevel tot vernietiging van het duivenbestand. Op de landgoederen hield daardoor bijna niemand meer duiven. De duivensport daarentegen bloeide in de jaren 1950 en '60 als nooit tevoren. De 'gewone' man werd een enthousiast duivenhouder, een 'duivenmelker'. Postduiven houden is nu een wedstrijdsport waar heel veel geld in omgaat.
Veel duiventillen zijn in de loop van de twintigste eeuw in verval geraakt en afgebroken. Langs de rivier de Vecht zijn ze niet meer te vinden. Wel staat er nog één bij kasteel Sterkenburg aan de Langbroekerwetering. De duiventil van kasteel Staverden lijkt mogelijk qua formaat het meeste op de duiventil die ooit tegenover Slot Zuylen heeft gestaan (zie afbeelding 5). Het naastgelegen voormalig boerderijtje aan de Slotlaan in Oud-Zuilen heet niet toevallig Duifzicht. ●

Bronnen

- Het Utrechts Archief, dossier Huis te Zuilen.
- Internet, De duiventil door Jenny Roze.

‘Een plantagie, geplant door wakk’re vlyt’ (Claas Bruyn)

Jos Odekerken

Tegenwoordig kunnen wij door toegenomen welvaart meer dan ooit deelnemen aan verschillende vormen van vrijetijdsbesteding. Wat deden sommigen van onze voorouders en zelfs plaatsgenoten eigenlijk in hun vrije tijd, als zij die al hadden? In sterke mate werd het hebben van en de invulling van vrijetijd bepaald door de sociale klasse waartoe men behoorde en natuurlijk ook door inkomen, religie of sekse. In de zeventiende eeuw trok de heersende klasse ten strijde wanneer er op lokaal of nationaal niveau conflicten moesten worden beslecht. Dat slokte veel tijd, geld en energie op. Daaraan ontleenden edellieden ook bepaalde privileges zoals vrijdom van belasting.

1

Bijeenkomst van vrienden. Sara Troost, naar Cornelis Troost, 1769. Rijksmuseum Amsterdam.

In perioden van welvaart lag verveling echter op de loer. De adel en rijken uit de grote stad trokken dan naar hun buitens, bijvoorbeeld langs de Vecht en maakten daar dagtochtjes over het

Schoorsteenstuk van Magdalena Poulle en haar op jonge leeftijd overleden lievelingsneef Pieter Poulle, in 1683 geschilderd door David van der Plas. Collectie Gunterstein, Foto Jos Odekerken, 2023.

Haardplaat, collectie Gunterstein.

water, reden paard, schaakten, lazen, tuinierden, dineerden en bekeken hun (zelf) portretten aan de wand. Zij flaneerden over het eigen domein of installeerden zich in hun tuinkoepels om naar de activiteiten op het water te kijken en vooral ook om bekeken te worden en te imponeren. We richten ons hieronder op drie prominente Vechtbewoners van wie de sporen allerminst zijn uitgewist. We hebben het over Magdalena Poulle uit Breukelen (Gunterstein), Agnes Block uit Nieuwersluis (Vijverhof) en de bekende Huydecopers uit Maarssen (Goudestein).

Magdalena Poulle

Voor een vrouw was in het algemeen haar sekse medebepalend voor wat zij naast de alledaagse huishoudelijke taken in haar vrije tijd zoal kon doen. Een voorbeeld betreft Magdalena Poulle van Ridderhofstad Gunterstein aan het Zandpad in Breukelen tegenover de Vechtbrug. Het kasteel is in de loop der eeuwen *tweemaal* herbouwd. We zien een hofstad uit 1680, gebouwd op de ruïnes die de Franse troepen in het Rampjaar 1672-1673 hier achterlieten. Het gebouw in neoclassicistische stijl is ontworpen door de Amsterdamse architect Adriaen Dortsman, zo weten we uit een aantekening uit het dagboek van Joan Huydecoper. Dit gebeurde in opdracht van de rijke 48-jarige weduwe Magdalena Poulle (1632-1699). Zij is een telg uit een welvarende familie, geboren in het Franse Calais en later woonachtig in Amsterdam. De oorspronkelijke klopper op de toegangspoort van Gunterstein heeft de vorm van een kip en herinnert de bezoeker eraan dat het Franse woord voor kip *'poule'* is (zie afbeelding 4). In het familiewapen staat dan ook een kip. Haar lijfspreuk zoals vastgelegd op de haardplaat van Gunterstein luidt: *'Poulle garde toi du Renart' (kip pas op voor*

de vos). Hoe oppassend was Magdalena Poulle dan eigenlijk, wat voor type vrouw was ze en wat bewoog haar? Had ze ook hobby's?

Deurklopper. Collectie Gunterstein. Foto Jos Odekerken.

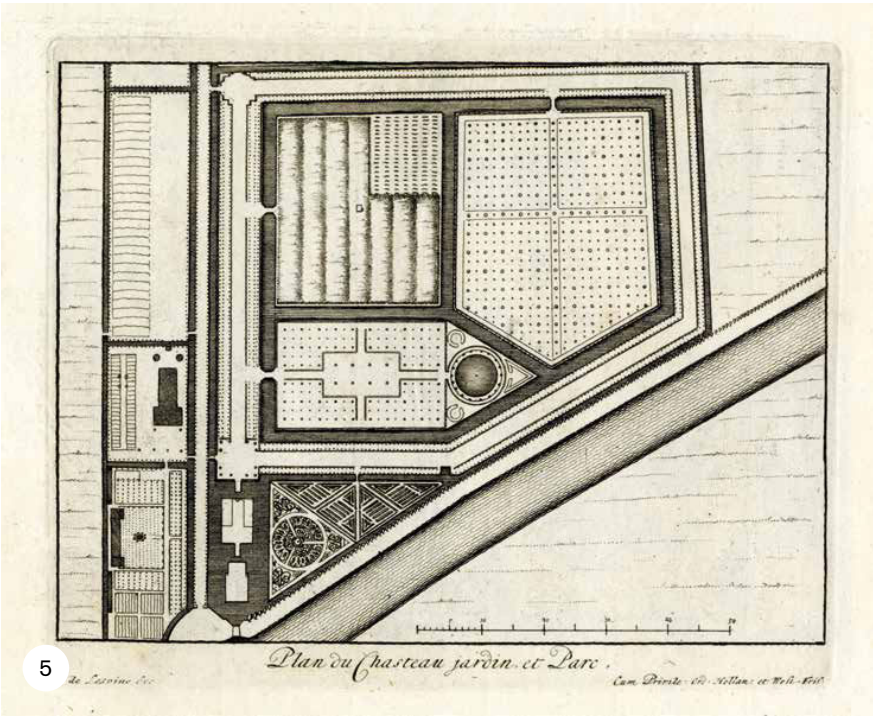

De Lespine, ca. 1690. Plattegrond van het terrein van de buitenplaats Gunterstein te Breukelen met linksonder het huis met het voorplein, linksmidden de boerderij en verder de tuinen en boomgaarden. Het Utrechts Archief.

Pionierende botanica

Om die vraag te kunnen beantwoorden, is het handig om te weten dat één van Magdalena's neven Jan Commelin (1629-1692) een vermaard plantkundige was. In 1682 stichtte hij samen met zijn broer Caspar de Hortus Medicus, de voorganger van de latere Hortus Botanicus in Amsterdam. Een andere verwant van Magdalena was de Goudse regent Hiëronymus van Beverningh (1614-1690). Hij woonde op kasteel Oud-Teylingen in Warmond dichtbij Leiden, waar hij vele soorten planten kweekte en erover publiceerde. Geen wonder dat de ambitieuze Magdalena zich door deze familiale contacten liet inspireren en zich eveneens stortte op het verzamelen van een imposante collectie planten. Dat weten we uit de veilinglijsten die na haar dood werden vrijgegeven. Daarnaast liet ze voor haar nieuwe domein in Breukelen een driehoekige baroktuin ontwerpen en een stelsel van lanen dat een park in landschapsstijl omsloot (zie afbeelding 5).

Fontaine de la Poulle

Ongeveer vijftien jaar na haar aankoop van Gunterstein vond Magdalena Poulle het tijd om voor het nageslacht te laten documenteren hoe zij de toekomst van Ridderhofstad Gunterstein voor zich zag. Ze gaf etser Willem Swidde (1660-1697) opdracht vijftien etsen van de buitenplaats te maken. Deze etsen van De Lespine en Swidde geven ons een duidelijk beeld van het driehoekig ontwerp dat Franse architecten uit die tijd graag aan hun tuinen meegaven. Magdalena's gevoel voor humor komt om de hoek kijken in het ontwerp van een fontein met het beeld van een kip, de *'Fontaine de la Poule' (zie afbeelding 6)*. Die spoot water omhoog, gevoed door een waterreservoir op de bovenste verdieping van Gunterstein.

Orangerie met vloerverwarming

Gunterstein liep voorop in de kweek van tropische planten die alleen in een verwarmde omgeving konden floreren. Internationale handelsmaatschappijen leverden exotische zaden die op Gunterstein in een constante temperatuur konden uitgroeien. De orangerie, gebouwd omstreeks 1685, werd verwarmd

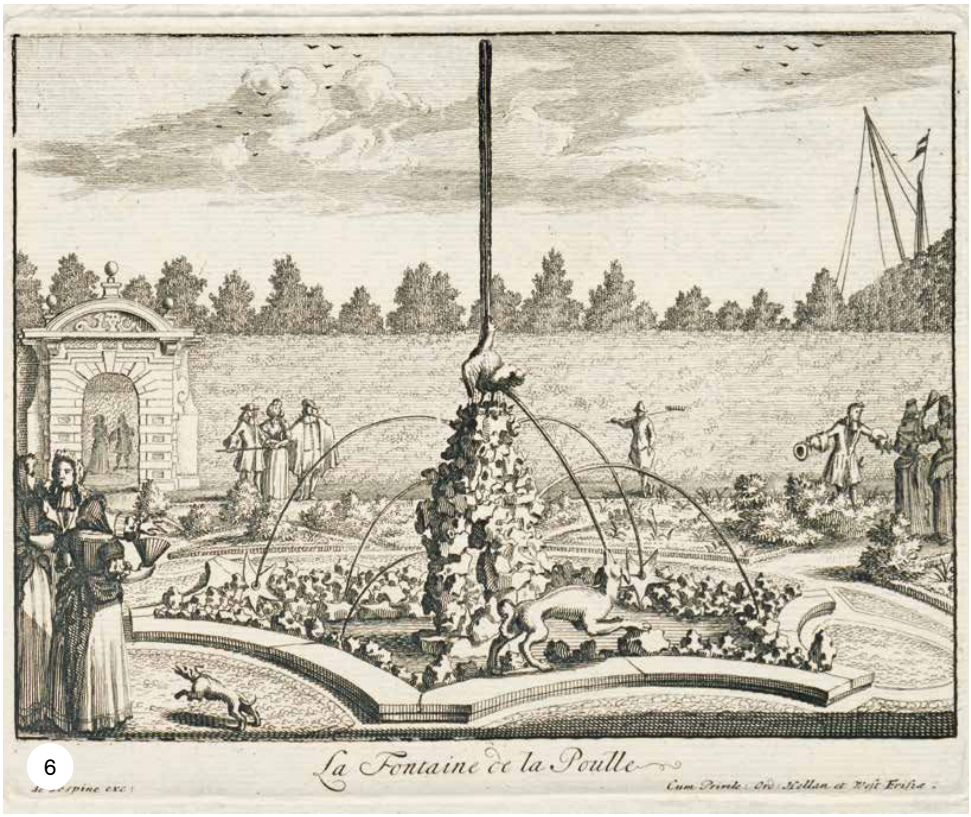

Fontein met de kip, ca. 1690. De Lespine. Het Utrechts Archief.

door twee ovens, gebouwd aan weerszijden van het gebouw, met stenen rookkanalen in de vloeren en muren voor een gelijkmatige verwarming. Dit in navolging van de beroemde Hortus Botanicus in Leiden, waar eveneens omstreeks 1685 begonnen werd met de bouw van verwarmde kassen.

Koninklijk portret

Zien en gezien worden, dat gold ook voor kasteelvrouwe Magdalena. In 1683 laat ze haar geloofsbrieven voor de toekomst van Gunterstein vastleggen in een portret door David van der Plas. Dit hangt nog steeds boven de rood gemarmerde schouw in de Grote Zaal van Gunsterstein (zie afbeelding 2). Magdalena Poulle is centraal en ten voeten uit gepositioneerd op dit schilderij van vorstelijk formaat, gehuld in een kostbare, blauwe en zilverkleurige robe. Haar roodgemuilde voeten lijken over de lijst van het schilderij de kamer in te stappen en intensiveren de dieptewerking van de afbeelding. Met haar rechterarm leunt ze koninklijk op een zuil waarop twee mannen staan afgebeeld, omhoogkijkend naar een imposant bouwwerk. Men vermoedt dat één van hen de architect voorstelt. Geheel links op hetzelfde schilderij zijn bouwsteigers te zien. Neef en erfgenaam Pieter, eveneens gekleed in een prachtig blauw Romeins fantasiekostuum en hoed met bruine veren, toont ons de plattegrond van de Ridderhofstad, die correspondeert met de etsen die we van elders kennen.

Een testament in verf en geschrift

Het huis wordt hier in feite in drie stadia weergegeven: het huis in de steigers links wijst op het verleden met zijn verwoestingen, de plattegrond rechts in Pieters handen op het heden en de mannen die links bewonderend omhoog kijken wijzen op de toekomst. Dit is hoe Magdalena zichzelf als stichteres van het derde Gunterstein en haar rechtsopvolger aan `het volk' wilde tonen; een testament in verf dat de toekomst van haar erfgoed bezegelde. In haar geschreven testament van 12 februari 1697 liet zij in het zogenaamde *'fideï commis'* ook juridisch de onvervreemdbaarheid (niets mocht verkocht worden) vastleggen, alsmede de vaststelling van de opvolging, dat wil zeggen binnen de familie via haar broer en vervolgens via vaderszijde. Het afgebeelde favoriete neefje was al in 1684 op zevenjarige leeftijd overleden.

Agnes Block

Aan de overkant van de Vecht, op het naburige Vijverhof in Nieuwersluis, woonde de eveneens welgestelde voormalige weduwe Agnes Block (1629-1704), ook wel Agneta Block genoemd. Haar ouders waren gestorven toen zij nog een tiener was. Agnes groeide vervolgens op bij haar tante Susanna de Flines (1607-1677). In 1674 trouwde ze binnen deze familie met Sybrand de Flines (1623-1697). Deze had twee dochters uit een eerder huwelijk. Haar huwelijk met hem bleef kinderloos. In 1670 had Agnes haar intrek genomen op de buitenplaats Vijverhof die zij rijkelijk liet voorzien van tuinen, boomgaarden, vijvers en een oran-

gerie. Botanie en het verzamelen van bijzondere planten waren voordien al serieuze aangelegenheden binnen de familie De Flines, met als pronkstuk een gerenommeerde kwekerij in de buurt van Haarlem, Sparrenhout genaamd.

'Grande dame' van de wetenschap

Het is dus niet verwonderlijk dat Agnes Block zich vol overgave toelegde op het kweken van exotische gewassen en zelfs het cultiveren van tropische vogels. Om dat alles aan de man te brengen, beijverde ze zich om een uitgebreid netwerk van contacten op te bouwen, zowel in binnen- als buitenland, bestaande uit academici en professionele verzamelaars. Zo onderhield ze een intensieve correspondentie met een befaamd botanicus aan de universiteit van Bologna, Lelio Trionfetti, van wie twaalf brieven in het Italiaans bewaard zijn gebleven. Daaruit blijkt dat het haar vooral ging om het uitwisselen van materialen: *'… zou je zo vriendelijk willen zijn mij een catalogus toe te zenden van alles wat jij bezit, dan kan ik bekijken wat ik graag zou willen hebben. Ik kan vervolgens mijn lijst aan jou toezenden zodat jij ook je keuze kunt maken ….'*, enzovoort.

Ondernemer pur sang

Agnes Block was een ondernemer in hart en nieren. Om haar zaak te promoten schakelde ze tekenaars en schilders in om haar verzameling in zogenaamde *'konstboecken'*, in druk dus, te kunnen etaleren. Ze huurde kunstenaars in om naar Vijverhof te komen om voor haar tekeningen te maken van wat er op haar landgoed zoal groeide en bloeide. Denk hierbij aan de bekende Utrechtse schilder Herman Saftleven (1609-1685) die zelf alleen al meer dan honderd afbeeldingen in waterverf produceerde. Een andere beroemde tekenares uit die tijd, Alida Withoos (1661-1730), produceerde twaalf werken voor haar waaronder een afbeelding van Blocks beroemde, zelfgekweekte ananas als symbool van haar kunde en kunst, nadat de eerste exemplaren in 1680 vanuit Suriname waren ingevoerd. Aldus was Agnes meer dan dertig jaar doende.

Kunst en naturalia

Ook was Agnes er zeer op gebrand om niet alleen zichzelf samen met haar tweede echtgenoot en twee meisjes te portretteren, maar ook met alles waar zij als overtuigd, vrijdenkend doopsgezinde voor stond. Het lukte haar om één van de meest gezochte schilders van stillevens van die tijd, Jan Weenix (1640-1719), te strikken om een zeer gedetailleerd familieportret te maken (zie afbeelding 7). Sybrand de Flines staat geheel rechts op dit portret met een beeldje in de rechterhand en een boekje in zijn linkerhand. Daarnaast staan twee kinderen, mogelijk nichtjes. Voor hem op de tafel bevinden zich vlinders en een variatie aan schelpen. Midden op het schilderij zit Agnes Block, zelfbewust en met een tekening van een vogel in de linkerhand. De beroemde ananas staat helemaal links; enkele beeldhouwwerken en een schilderij plus portfolio, waarschijnlijk gevuld met

Agnes Block, Sybrand de Flines (1623-1697) en twee kinderen op de buitenplaats Vijverhof. Amsterdam Museum. Schilderij door Jan Weenix (ca. 1685-1690?).

Blazenstruik en pekanjers, Herman Saftleven in opdracht van Block, Rijksmuseum Amsterdam.

tekeningen, op de vloer rechts. Ook zijn op de achtergrond een volière en een broeikas te zien. En last but not least, centraal op het schilderij zien we het grote erfstuk dat ze het nageslacht wil meegeven: de blik op Vijverhof, een tuin met poorten en terrassen en bomen, het tegenwoordige Flora Batava. Om alle eventuele twijfels bij voorbaat weg te nemen, liet ze de schilder de naam VIJVER HOF vastleggen op de gebogen toegangspoort tot haar domein. Het meest opvallende aan het schilderij is misschien wel de zelfverzekerde blik waarmee de vier gezinsleden hun objecten ter inspectie aan de kijker lijken aan te bieden, daarmee duidelijk makend: kunst en naturalia, daar staan wij voor.

Joan Huydecoper

Het kan toch niet zo zijn dat Magdalena Poulle en Agnes Block elkaar nooit ontmoet hebben. Hard bewijs hiervoor is er tot nu toe echter niet. Wel weten we dat de bekende burgemeester van Amsterdam en bewoner van Goudestein in Maarssen, Joan Huydecoper II van Maarsseveen (1625-1704), beide dames afzonderlijk heeft ontmoet. Huydecopers dagboek vermeldt dat hij, bewindhebber van de VOC, natuurliefhebber en projectontwikkelaar, op één en dezelfde dag een bezoek bracht aan zowel Vijverhof als aan Gunterstein. Daar moet een gemeenschappelijke interesse in het spel geweest zijn en het is wel duidelijk welke: de botanie!

Plantengekte

Voor die veronderstelde gemeenschappelijke interesse is veel bewijs. Huydecoper werd in 1682 samen met Jan Commelin en zijn neef Caspar (zie hierboven) door de vroedschap van Amsterdam, het toenmalige stadsbestuur, benoemd tot Com-

Portret van Joan Huydecoper (1599-1661), Bartholomeus van der Helst (1613 - 1670), Collectie Centraal Museum, Utrecht, fotograaf Miedema. Op de achtergrond rechts uitzicht op zijn landhuis Goudestein te Maarssen, gezien van de Diependaalsedijk.

missaris van de nieuwe Artsenij-Hoff, de latere Hortus Botanicus in Amsterdam. Wat bewoog Huydecoper? Dankzij zijn contacten met de eigenaren van buitenplaatsen, waaronder Agnes Block en Magdalena Poulle, was hij erin geslaagd naast zijn medicinale plantencollectie ook een grote collectie sierplanten te vergaren. Vergeet niet dat Huydecoper ook een VOC-bestuurder was. Mede op verzoek van de Prins van Oranje Willem III werden in 1675 lokale handelaren ingeschakeld bij de speurtocht naar exotisch planten door de schepen van de VOC en WIC, niet alleen uit de beide Amerika's, maar ook vanuit vestigingen in andere werelddelen. Denk aan Japan, Oost-Indië (het huidige Indonesië), India, Ceylon, Kaap de Goede Hoop, West-Afrika, Marokko, Brazilië, Suriname en het Caraïbisch gebied.

Tuin als hobby

Dat botanie zijn grote hobby was, blijkt wel uit de aanleg van zijn tuin bij Goudestein. Achter het huis kon hij zich helemaal uitleven. In een testament uit 1704 beschrijft hij een kwekerij van twee morgen. Dat is 16.500 m^2, een enorme oppervlakte en dat puur als hobby. Een andere fanatieke botanicus dienen we in dit verband te noemen, namelijk Hendrik Adriaan van Rheede (1636-1691). Deze uit de Utrechtse adel stammende man was gelieerd aan zo'n beetje alle adellijke families in het Utrechtse, onder andere met de Van Tuyll van Serooskerkens van Slot Zuylen. Hij heeft van de inventarisatie en het verzamelen van de flora in het Oosten zijn levenswerk gemaakt. Zie zijn *Hortus Malabaricus*, een boekwerk in twaalf delen in het Latijn met 742 illustraties van planten; een vraagbaak voor iedere toekomstige beroeps- en amateurbotanicus uit zijn tijd, zoals Agnes Block op Vijverhof (zie afbeelding 10).

Projectontwikkelaar avant la lettre

Joan Huydecoper van Maarsseveen (1599-1661), vader van bovengenoemde Joan Huydecoper, stond als pater familias aan de basis van dit alles en aarzelde dan ook niet zichzelf als patriciër met dynastieke pretenties - let op de demonstratief verwijzende linkerarm in zijn portret - met zijn indrukwekkende Maarssense buitenplaats op de achtergrond majestueus te laten portretteren. Het Centraal Museum in Utrecht toont ons hier het oorspronkelijke Goudestein uit circa 1660-1670, geschilderd door Bartholomeus van der Helst (zie afbeelding 11). Ook zijn huis in Amsterdam is op een tekening te vinden. In 1639 liet hij door Philips Vingboons dit woonhuis bouwen aan het Singel ter hoogte van de bloemenmarkt, later bekend als het 'Huis van Huydecoper'.

> Ze schakelde tekenaars en schilders in om haar verzameling te kunnen etaleren.

Springlevend erfgoed

Misschien passeert u al spelevarend op de Vecht wel eens die oeroude plataan op de rivieroever bij Flora Batava, het vroegere Vijverhof. Of het zou kunnen dat u een ommetje in Breukelen heeft gemaakt en via de bocht van de Laan van Gunterstein over het oostelijk gedeelte van het park bij Gunterstein heeft gewandeld langs die mooie zichtas op de buitenplaats zelf. Of wellicht heeft u, wanneer u in Maarssen bent, wel eens over die slingerpaadjes langs de siervijvers in het park bij Goudestein gedwaald. Allemaal kostbaar erfgoed

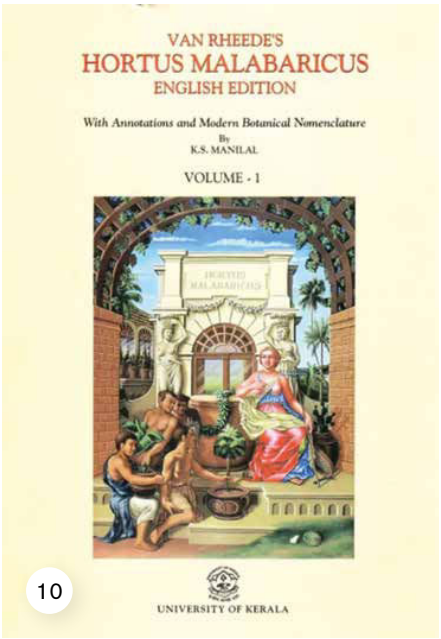

Heruitgave van de twaalfdelige Hortus Malabaricus van Hendrik Adriaan van Rheede.

11

Gezicht op het Amsterdamse huis van de heer Huydecoper aan Singel 548, Amsterdam, door Abraham Bloteling, naar Jacob Isaacksz. van Ruisdael, 1655 – 1690. Op de voorgrond zijn arbeiders bezig met het graven van de Herengracht. Links de achterzijde van het huis uit 1634. Boven het huis de Munttoren. Helemaal rechts de Amstel en de molen bij de Blauwbrug. Rijksmuseum Amsterdam.

dat ons herinnert aan die drie oorspronkelijke geesten met oog voor de natuur die wij hier de revue hebben laten passeren. Van het hier besproken erfgoed hopen we dankzij hen nog lang te kunnen genieten. ●

Bronnen

Backer, A.A., *Er stond een vrouw in de tuin*, Uitg. de HEF, Rotterdam, 2016.

Block, A., *Elf brieven in de universiteitsbibliotheek van Bologna*, Uitgever: Mededelingen Nederlands Historisch Instituut Rome, deel 32, afl. 2.

Brouwer, de V.V., *Pineapples, Labyrinths and Butterflies: Female Collectors in the Dutch Golden Age*, 2017.

Gietman, C., Moes, J., Rewijk, D., Ronnes, H., Bremmer, J.N., Spek, T., *Huis en habitus*, Uitg. Verloren, Hilversum, 2017.

Quarles van Ufford, H., *De Ridderhofstad Gunterstein en het fideï-commis*, Jaarboek Monumentenzorg, 2001.

Roberts, B., *Seks, drugs en rock 'n roll in de Gouden Eeuw*, Amsterdam University Press, 2014.

Schama, S. *The Embarrassment of Riches*, Harper Collins Publishers, 1988.

Sikkens-De Zwaan, *Magdalena Poulle (1632-99): A Dutch Lady in a Circle of Botanical Collectors*, 2003, Garden History.

Verschuure-Stuip, G., *Welgelegen*, Architecture and the Built Environment, Delft, 2019.

Wijnands, D.O., Zevenhuizen, E.J.A., Heniger, J., *Een sieraad voor de stad: de Amsterdamse Hortus Botanicus, 1638-1993,* Amsterdam University Press, 1994

Uit het archief Deel 2

Ria Tijhuis

In het vorige Periodiek zijn we gestart met het voortzetten van de traditie van de 'schoenendoos'. Hierin kiezen we een foto uit onze beeldbank en vermelden daarbij wat we er al van weten en vragen wij u als lezer om mogelijke aanvulling op deze informatie.

Op de foto van de eerste aflevering met de hondenkar op de Nassaustraat is één reactie binnengekomen, namelijk van Jo Renes-de Nijs uit Drenthe: *'De jongen met de mandfiets zou weleens een Van Putten kunnen zijn. Ik meen het gezicht te herkennen. Jan van Putten? Volgens mij vroeger werkzaam bij Slagerij Dorresteyn.'*
Omdat de opname wellicht wat te oud was om daarover nog informatie van onze huidige lezers te kunnen krijgen, is voor dit tweede deel daarom een wat recentere foto gekozen.
We zien hier een moestuin die is aangelegd op het grondgebied van Huize Raadhoven aan de Herengracht. Het huis had een 200 meter diepe tuin die doorliep tot aan de Diependaalsedijk. Links is het pad te zien dat naar de toegangspoort loopt en rechts een drietal huizen van de Kaatsbaan. De christelijk gereformeerde kerk midden-links dateert uit 1972. In 1980 is hier het complex Achter Raadhoven gebouwd en is de moestuin vervangen door 45 woningen en een parkeerterrein. De opname dateert dan uit de periode midden of eind jaren zeventig.
Tot 1978 was het huis Raadhoven in gebruik bij het Leger des Heils als bejaardentehuis en daarna kwam het in bezit van woningbouwvereniging Goed Wonen.
Is het bij de lezer bekend wie de eigenaar van deze moestuin was? Is het misschien de tuin van het bejaardentehuis? Of was het een soort volkstuin waar je een stuk grond kon huren?

Heeft u meer informatie over deze afbeelding, dan horen wij dat graag. Ziet u dingen die dateren mogelijk maken? U kunt dan een e-mail sturen aan redactie@historischekringmaarssen.nl
Natuurlijk stellen we het ook bijzonder op prijs als u met een oude foto uit uw eigen album of schoenendoos een bijdrage aan deze rubriek wilt leveren.

Hoe de Vecht zijn bochten behield

Jaap Trouw

Voorgeschiedenis

In mei 1872 stuurde het bestuur van de gemeente Amsterdam een aantal verzoekschriften aan de regering, waarin werd gewezen op de naderende voltooiing van de aanleg van het Noordzeekanaal (geopend in 1876). Het nieuwe kanaal moest de overzeese bereikbaarheid van de Amsterdamse havens en de concurrentiepositie ten opzichte van Rotterdam verbeteren. De bestaande Keulsche Vaart uit 1825 was te smal, te bochtig en te ondiep voor de scheepvaart richting Duitsland. Het kanaal verbond Amsterdam via Utrecht met de Lek bij Vreeswijk. In het verlengde lag het Zederikkanaal tussen de Lek bij Vianen en de Boven-Merwede bij Gorinchem. Voor de Keulsche Vaart werd voornamelijk gebruik gemaakt van bestaande waterwegen, waaronder de rivier de Vecht.

De bestaande vaarroute was niet alleen smal, ondiep en bochtig, maar kende ook vele bruggen, sluizen, brug- en tolheffingen en diverse andere obstakels. De nieuwe vaarroute naar de Rijn en het Duitse achterland zou dus moeten worden aangevuld met een betere vaarverbinding. Het traject zou daarbij via de Eem door de Gelderse Vallei en de Betuwe naar de Waal bij Dodewaard moeten lopen.

De liberale Tweede Kamerleden Tak van Poortvliet en Stieltjes probeerden intussen door amendering (wijziging/aanpassing) van de begroting van Waterstaat de aanleg van een kanaal door de Gelderse Vallei te realiseren. Met het amendement wilden zij de aanleg van een kanaal onafhankelijk maken van de voorgenomen drooglegging van het zuidelijke gedeelte van de Zuiderzee. Dit amendement kreeg in het najaar van 1876 ondersteuning in verzoekschriften van burgemeester en wethouders van Amsterdam en de Kamer van Koophandel.

Tak van Poortvliet, inmiddels minister in het kabinet Kappeyne van de Coppello, diende in 1879 de Kanalenwet in met voorstellen voor diverse vaarwegverbeteringen. Deze wet werd echter door de Tweede Kamer verworpen, waarna de regering aftrad. In de loop van 1881 kwam Klerck, de nieuwe minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, met een bescheidener wet. Zijn voorstel hield onder meer een verbreding en verdieping van bestaande kanalen in, waaronder de Keulsche Vaart. Echter, tussen Amsterdam en Utrecht zou een geheel nieuw kanaal gegraven worden. Tussen Utrecht-Hoograven en Vreeswijk zou worden gebruikgemaakt van de bestaande Keulsche Vaart en tussen Vianen en Gorinchem van het bestaande Zederikkanaal.

> De raad betwijfelt ook of door de uitvoering van het plan het algemeen belang wel het meest wordt gediend.

Hoe stonden de gemeenten Maarssen en Maarsseveen tegenover deze plannen? Wat waren de pro's en de contra's ervan en welke argumenten werden daarbij aangedragen? Deze vragen wil ik in dit artikel beantwoorden.

Verbetering bestaande Keulsche Vaart

In mei 1878 stuurt burgemeester J.C. Strick van Linschoten namens de raad van de gemeente Maarsseveen een verzoekschrift naar de Tweede Kamer om het wetsvoorstel voor de aanleg van een kanaal door de Gelderse vallei te verwerpen. Hij pleit tegelijkertijd voor het aannemen van een alternatief plan tot verbetering van de bestaande Keulsche Vaart (zie afbeelding 1).

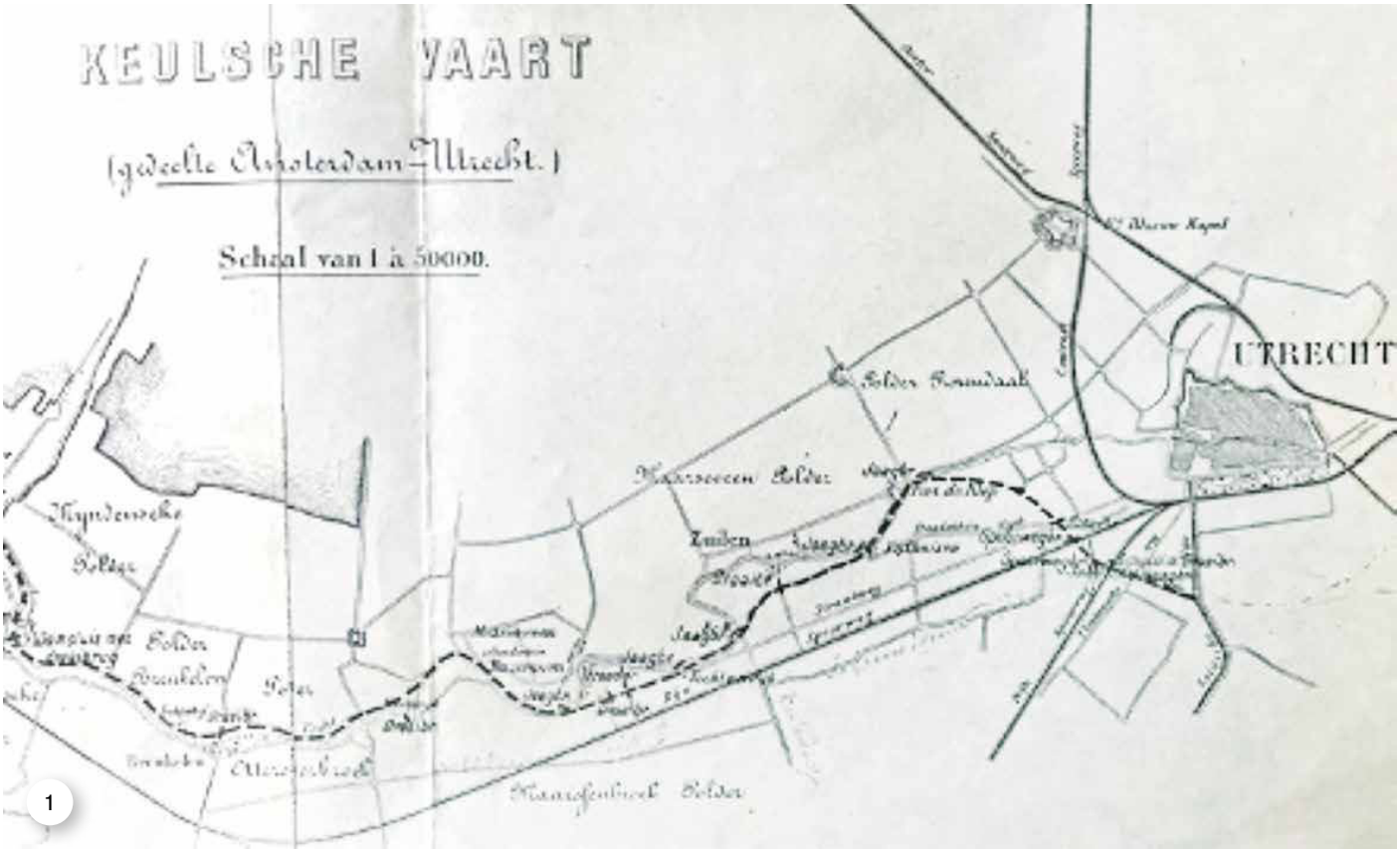

Verbeterplan Keulsche Vaart (- - - = voorgesteld tracé).

De raad wijst erop dat met de aanleg van een kanaal door de Gelderse Vallei niet alleen de Rijnvaart wordt verlegd, maar dat ook een groot gedeelte van de binnenlandse vaart niet langer door de Vecht zal lopen en dientengevolge de welvaart in de Vechtstreek zal afnemen. De raad betwijfelt ook of door de uitvoering van het plan het *algemeen* belang wel het meest wordt gediend. Daar komt nog bij dat naar de mening van de raad een verbetering van de Keulsche Vaart tegen aanzienlijk lagere kosten kan worden gerealiseerd dan het graven van een nieuw kanaal door de Gelderse Vallei.

De verbetering van het bestaande traject kan zelfs nog goedkoper, doordat naar het oordeel van de raad bepaalde afsnijdingen en verbredingen in het traject onnodig zijn. Zogenaamde sleeptreinen en de grootste Rijnschepen hoeven elkaar immers niet overal op het traject ongehinderd te kunnen passeren. Bovendien blijkt uit de praktijk dat een grote sleeptrein van zo'n twaalf Friese tjalken ongehinderd door de nauwste punten en scherpste bochten komt. De voorgestelde verbreding van de Vecht in Breukelen, de afsnijding bij Cromwijck en de volledige omlegging ter hoogte van Maarssen kunnen daarom wat de raad betreft achterwege blijven.

Bezwaren tegen een nieuwe coupure

In september 1881 laten de gemeenteraden van Maarssen en Maarsseveen in een verzoekschrift aan de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid weten ingenomen te zijn met het wetsvoorstel om de vaarroute van Amsterdam naar de Merwede door aanpassing van de Keulsche Vaart te verbeteren. Ongelukkig zijn de raden echter met het voorstel om niet het tracé van de Vecht door Maarssen en Maarsseveen te volgen, maar een nieuwe coupure (doorsnijding) te maken ten westen van het dorp, vrij ver van de bebouwde kom af. Volgens de raden zal hierdoor waardevermindering van de percelen en panden aan de Daalsedijk optreden doordat die dan immers ingesloten worden door de Vecht en het nieuw te graven kanaal.
Tegelijkertijd ontkennen zij echter niet de noodzaak om hinderlijke bochten en omwegen

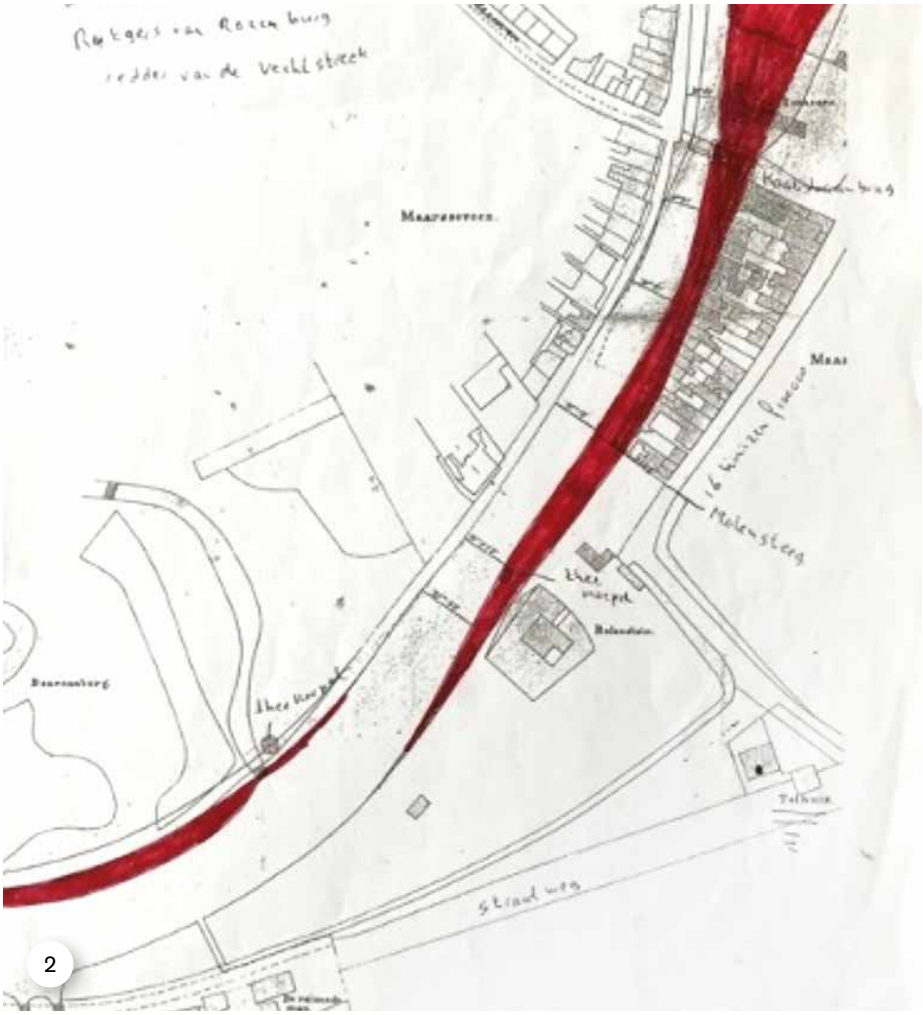

2

Verbetering bestaande vaart door het dorp (rood gemarkeerd = ontgravingen ten behoeve van verbreding van de Vecht).

Vergelijking der berekende kosten van de voorloopig ontworpen coupure bewesten Maarssen met die van het behoud (mits verbeterd) der bestaande Vaart door het dorp.

RAMING DER KOSTEN van gemelde coupure volgens de opneming voor de gemeente Utrecht gedaan.		RAMING DER KOSTEN voor verbetering van het bestaande gedeelte.	
1. Onteigeningen	ƒ 195000 00	Onteigeningen (volgens annexen staat)	ƒ 209650 00
2. Ontgravingswerken	- 78750 00	Ontgravings- en verdiepingswerk resp. 50000 en 30000 M³ = 80000 M³ à 50 Ct.	- 40000 00
3. 1 Draaibrug	- 55000 00	1 Draaibrug	- 55000 00
4. Beveiliging kanaalboorden	- 15000 00	Beschoeijing gedeelte tusschen de Vechtbrug en Bolenstein . . . 340 M. Idem aan de Noordzijde der brug langs beide oevers 12½ M. = 25 „ 365 M. à ƒ 40 = ƒ 14600.— Verdere beveiliging kanaalboorden . . . . . 1300 „ „ – 10 = – 13000.—	- 27600 00
5. 2 bewegbare Jaagbruggen	- 20000 00	Deze posten vervallen bij behoud der bestaande rigting	
6. Aanleg nieuwe straatweg bezuiden kanaal	- 12000 00		
7. Grondduiker	- 2500 00		
	ƒ 378250 00		ƒ 332250 00

Gevende een *voor het behoud der bestaande rigting* voordeelig verschil van ƒ 46000.00.

3

Kostenvergelijking van de nieuwe coupure en het alternatief.

zoveel mogelijk te vermijden en pleiten daarom voor een andere coupure ter vervanging van de smalle doorgang door het dorp en de bocht om de buitenplaats Ter Meer. Ook mag er wel wat meer aandacht zijn voor de belangen van beide gemeenten die tot de welvarendste en meest bevolkte plattelandsgemeenten in de provincie mogen worden gerekend.

De raden zijn er verder van overtuigd dat de eigenaar van Ter Meer zal meewerken bij de onteigening van een deel van die buitenplaats. Er zou er dan door de afsnijding van de bocht plaats ontstaan voor de aanleg van een lig-, los- en ladingplaats; iets waar de gemeenten dringend behoefte aan hebben. Opstoppingen door schepen die tijdelijk stilliggen, zouden dan ook tot het verleden behoren. Tevens is de extra lengte van de vaarweg door de bochtafsnijding niet noemenswaardig groter dan die van de geprojecteerde coupure.

Alternatief plan van Maarssen en Maarsseveen

De raden menen ook dat verbetering van de bestaande vaart (zie afbeelding 2) door het dorp minder zal kosten dan het maken van de geprojecteerde coupure. Er zal namelijk minder ontgravingswerk nodig zijn en de aanleg van een nieuwe straatweg vervalt dan ook, terwijl de onteigeningskosten niet veel van elkaar zullen afwijken. Eén en ander wordt onderbouwd met een kostenvergelijking tussen het tracé van de

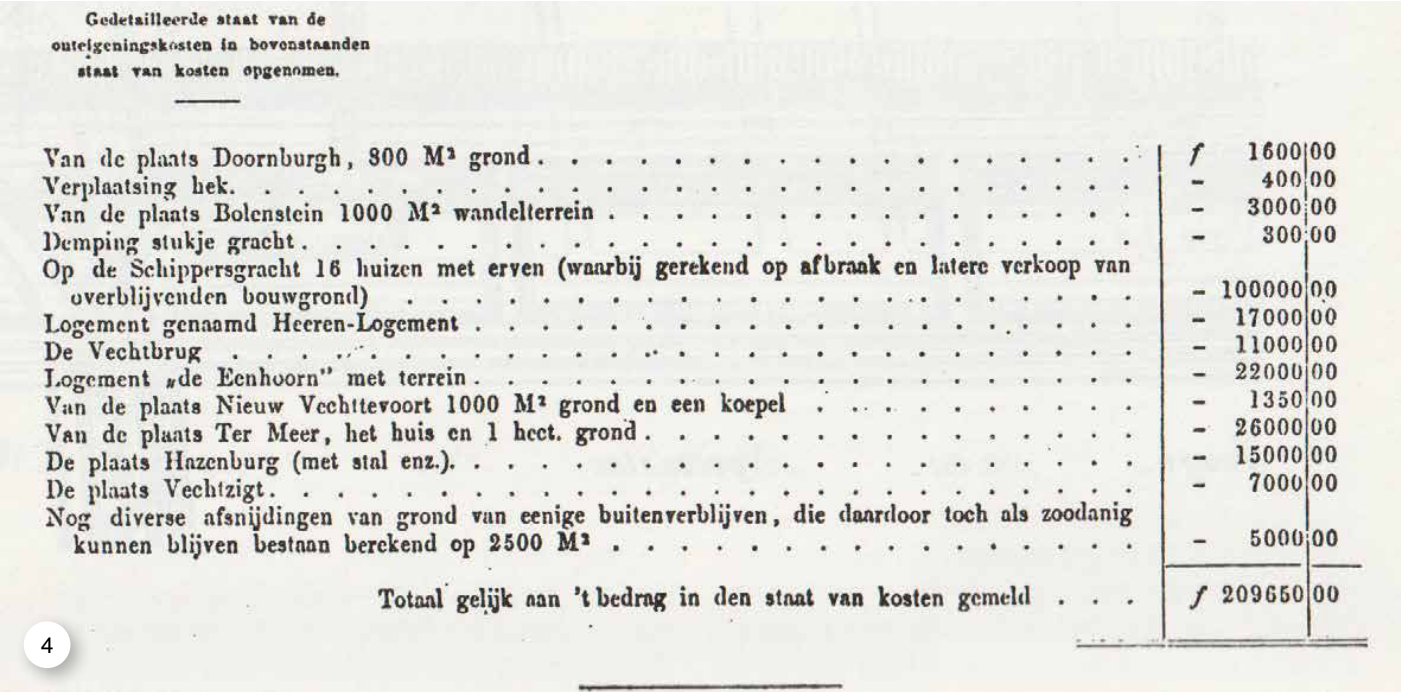

Gedetailleerde staat van de onteigeningskosten in bovenstaanden staat van kosten opgenomen.

Van de plaats Doornburgh, 800 M² grond	*f*	1600 00
Verplaatsing hek	–	400 00
Van de plaats Bolenstein 1000 M² wandelterrein	–	3000 00
Demping stukje gracht	–	300 00
Op de Schippersgracht 16 huizen met erven (waarbij gerekend op afbraak en latere verkoop van overblijvenden bouwgrond)	–	100000 00
Logement genaamd Heeren-Logement	–	17000 00
De Vechtbrug	–	11000 00
Logement „de Eenhoorn" met terrein	–	22000 00
Van de plaats Nieuw Vechttevoort 1000 M² grond en een koepel	–	1350 00
Van de plaats Ter Meer, het huis en 1 hect. grond	–	26000 00
De plaats Hazenburg (met stal enz.)	–	15000 00
De plaats Vechtzigt	–	7000 00
Nog diverse afsnijdingen van grond van eenige buitenverblijven, die daardoor toch als zoodanig kunnen blijven bestaan berekend op 2500 M²	–	5000 00
Totaal gelijk aan 't bedrag in den staat van kosten gemeld	*f*	209650 00

4

Onteigeningskosten gemoeid met het voorstel van de raden.

nieuwe coupure (zie afbeelding 4, linkerkolom) en het alternatief van de twee gemeenteraden dat *f* 46.000,00 goedkoper is (zie afbeelding 3, rechterkolom).

Als dit plan zou zijn uitgevoerd, was dit een ware aanslag geweest op het aanzicht van het dorp! Gelukkig is dit ons bespaard gebleven door het felle verzet van het Tweede Kamerlid Rutgers van Rozenburg. Hij diende in 1883 een initiatiefwetsvoorstel in waarin het zogenaamde Vechtpand (trajectdeel) van het nieuwe Merwedekanaal, dat ondanks de bochtafsnijdingen kronkelig bleef, helemaal zou moeten vervallen.

Pas in 1893 konden alle werkzaamheden worden voltooid.

De raden verzoeken dan ook om alsnog een grondig nader onderzoek te doen naar de mogelijkheid om de grote vaart door het dorp te behouden.

Gevolgen van het alternatieve plan

Welke consequenties zijn verbonden aan het uitvoeren van het verbeterplan van de raden? De ontgravingen (zie afbeelding 4) en de opgestelde staat van onteigeningskosten (zie afbeelding 5) geven een goed inzicht daarin. De belangrijkste gevolgen zijn:

- Op de Schippersgracht worden maar liefst zestien woningen gesloopt;
- Het Heeren-Logement en logement De Eenhoorn verdwijnen;
- De brug in het dorp over de Vecht moet vervangen worden;
- De buitenplaatsen Ter Meer, Hazenburg en Vechtzigt aan de Binnenweg verdwijnen.

Wie was Rutgers van Rozenburg (1830-1902)?

Jhr. mr. Jan Willem Hendrik Rutgers van Rozenburg - niet te verwarren met de in 1956 overleden CHU-politicus met precies dezelfde adellijke titel en naam - was een liberale politicus die in de periode 1869-1902 lid was van de Tweede Kamer en later van de Eerste Kamer (zie afbeelding 5).

Hij was een welsprekende Amsterdammer, klein van stuk, die scherp en soms sarcastisch de rooms-katholieke en antirevolutionaire afgevaardigden in het parlement bestookte. Oorspronkelijk was hij advocaat, onder meer in Nederlands-

Indië. Later werd hij secretaris en directeur van de Amsterdamsche Kanaalmaatschappij. Voor de Kamervoorzitter was hij soms een lastpost waardoor hij in 1881 tijdelijk in ongenade viel bij de Amsterdamse liberalen. Hij eindigde zijn politieke loopbaan als lid van de Senaat.

Tenslotte

Minister Klerck wist zijn wetsvoorstel met een kleine meerderheid in beide Kamers aanvaard te krijgen. Met de uitvoering van de *Wet betrekkelijk den aanleg van een kanaal ter verbinding van Amsterdam met de Merwede* van 29 juli 1881 kon vanaf dat moment begonnen worden.

De werkzaamheden aan het Merwedekanaal - zoals vanaf dat moment het traject langs de oude Keulsche Vaart, de Vaartsche Rijn en het Zederikkanaal genoemd werd - verliepen echter langzamer dan de vier jaar die de minister voor ogen had. Pas in 1893 konden alle werkzaamheden worden voltooid. Dat lag voor een deel aan het door Rutgers van Rozenburg ingediende initiatiefwetsvoorstel. Minister Van den Bergh - de opvolger van minister Klerck in het derde kabinet-Heemskerk (1883-1888) - ontried dit initiatiefvoorstel niet, zodat het uiteindelijk met een ruime meerderheid tot wet werd verheven.

Helaas bleek al snel na de opening van het Merwedekanaal in 1892 dat deze nieuwe vaarroute over onvoldoende capaciteit beschikte. Hiermee werd de aanzet gegeven voor het realiseren van het Amsterdam-Rijnkanaal. Het gedeelte van het Merwedekanaal tot Utrecht ging daar uiteindelijk in op.

Als ik vandaag de dag langs de bochtige oevers van de Vecht fiets, zie ik een rivier die in schoonheid en aantrekkelijkheid waarschijnlijk niet onderdoet voor de negentiende-eeuwse Vecht. De transportfunctie van de Vecht mag dan in de loop van de jaren flink afgenomen zijn, daar is wel een sterk gegroeide recreatievaart voor in de plaats gekomen. De Vecht is en blijft, met al zijn bochten, voor velen een prachtrivier. ●

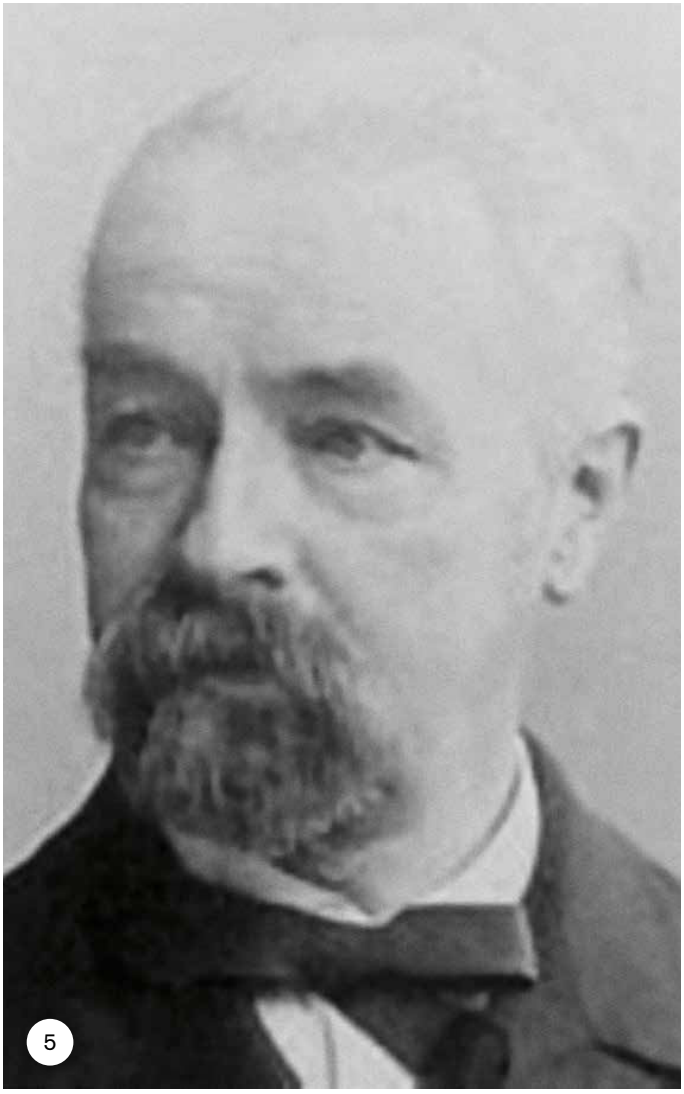
5

Rutgers van Rozenburg. Fotoarchief Eerste Kamer.

Bronnen

http://nl.wikipedia.org

https://www.parlement.com

Hans van Bemmel, *Het Amsterdam-Rijnkanaal, Een streep door het landschap*, 2014.

H.A. Kamphuis, *Tussen algemeen en plaatselijk belang, De verwerping van Tak van Poortvliets ontwerp-Kanalenwet in 1879.* In: Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis 9, 2000.

Bezwaarschriften van Burgemeester en Wethouders van Maarssen en Maarsseveen, RHCVV.

Dankwoord

Veel dank is verschuldigd aan Hans van Bemmel voor zijn inhoudelijke inbreng, het beschikbaar stellen van bronnenmateriaal en zijn kritische lezersblik op het manuscript.

Wally Smits 100+

Piet Gentenaar

'Zonder gedegen archiefonderzoek publiceer ik niets.'

Met enthousiasme vertelt Wally Smits, de 'huishistoricus' van de Historische Kring, over de wijze waarop hij in de geschiedenis duikt en al meer dan 100 artikelen heeft gepubliceerd in het Periodiek. Op de vraag wat hem inspireert en waar hij zijn onderwerpen vandaan haalt, antwoordt hij het volgende: 'Vaak is het de actualiteit die mij op ideeën brengt. De Covid-pandemie bracht mij ertoe om de situatie rond cholera-epidemieën in Maarssen te onderzoeken. Ons slavernijverleden bracht mij bij een reis van iemand door de Verenigde Staten toen slavenhandel lucratief was. Ik duik een archief in en maak veel aantekeningen. Die notities genereren ook weer veel ideeën en invalshoeken voor onderwerpen. Als ik vergeet de bron van zo'n aantekening te vermelden, kan ik weer opnieuw gaan zoeken. Tja…
Normaal gesproken breng ik een halve tot een hele dag per week door in een archief. Ik kom in Utrecht, in Breukelen, in Amsterdam of Den Haag en natuurlijk op plekken waar mijn onderzoek mij naartoe leidt. Soms moet ik daarvoor speciale toestemming krijgen. Niet alles is al openbaar en soms is dat logisch.
Ik ga zorgvuldig te werk en wil graag meerdere bewijzen vinden voor historische feiten of gebeurtenissen. Eén bewijs is geen bewijs! In Het Utrechts Archief heb ik van een oude kaart op basis van onderzoek kunnen 'bewijzen' dat deze 200 jaar ouder is. Dat is leuk.
Er wordt vaak te makkelijk uitgegaan van de juistheid van een aanname of anekdote die op basis van onderzoek geen enkele concrete onderbouwing kent. Vaak worden die dan ook nog klakkeloos 'als feit' overgenomen. Er wordt nogal eens kritiekloos 'overgenomen' in historische publicaties. Ik noem Napoleon in de blubber en de houten toren op Huis ter Meer… Dat is niet hoe ik te werk ga. Ik ben nu bezig met de 'echte' geschiedenis van de Straatweg tussen Utrecht en Amsterdam en heb ook alweer nieuwe ideeën voor andere onderwerpen.

1

Historicus Wally Smits met op de achtergrond een deel van één van zijn schilderijen.

Inmiddels heeft Wally dus meer dan 100 artikelen gepubliceerd in ons Periodiek en er liggen altijd nog artikelen op de plank. Ook zijn er natuurlijk teksten in ontwikkeling. Naast het schrijven verzorgt Wally zo nu en dan een lezing voor de Kring. Hij was in het jubileumjaar als gids actief op de Fietsboot en heeft ook een negental hoofdstukken geschreven in ons jubileumboek De Canon van Maarssen en omliggende kernen.
Naast het bij Wally ingebouwde enthousiasme voor onze geschiedenis en het publiceren daarover, zijn paarden ook nog steeds een grote liefde van hem en wil hij zo nu en dan graag een zelfgemaakt schilderij aan de muur hangen.

De Historische Kring heeft grote waardering voor de bijzonder bijdrage van Wally en hoopt op een nog lange en productieve samenwerking. ●

Maarssens plannen voor een tuindorp in 1925

Wally Smits

GROTER, MOOIER ÉN DUURZAMER WONEN IN HAAGSTEDE
Wonen in Haagstede wordt geweldig!
Hier kom je thuis in het mooiste tuindorp van Maarssen. In Haagstede worden in totaal 139 woningen gerealiseerd, waaronder 48 sociale koopappartementen. De overige 91 woningen zijn grondgebonden koopwoningen, waaronder ruime rij- en hoekwoningen en twee-onder-een-kapwoningen.
Een wijk met een eigen gezicht, groen en gezellig, met rustige straatjes waar auto's te gast zijn en sfeervolle parkjes. In Haagstede kun je straks nog groter, comfortabeler en duurzamer wonen, en dat gewoon in Maarssenbroek. Lekker centraal, met alle voorzieningen dichtbij. Meld je aan als belangstellende en blijf op de hoogte van de laatste ontwikkelingen.

Tuindorp

Bovenstaande tekst is de aankondiging van De Keizer Makelaarsgroep uit Maarssen dat er begonnen wordt met de bouw van de nieuwe wijk Haagstede in Maarssenbroek. Opvallend is dat de term 'tuindorp' weer van stal is gehaald. Ruim 100 jaar geleden kwam de roep om voor de verpauperde arbeiders in de grote steden betaalbare, ruim opgezette wijken te bouwen waar men op een meer menselijke wijze kon leven. Wijken met een voor- en een achtertuin waar men zijn eigen groente kon verbouwen, met bredere straten, grasveldjes en vijvers moesten de mensen een beter leefmilieu verschaffen en zodoende ook sociale onrust indammen. Met name uit socialistische hoek maar ook vanuit de kerken, werd gepropageerd dat deze wijken absoluut verstoken moesten blijven van kroegen en ander vertier, omdat dat de gang van de arbeidende klasse naar fatsoenlijke burgers ernstig in de weg stond. De stad Utrecht, met zijn volksbuurten zoals het vroegere Wijk C, kreeg al spoedig zijn eigen Tuindorp en Tuinwijk. Het inmiddels zwaar geïndustrialiseerde Maarssen wilde ook mee in de vaart der volkeren en gaf architectenbureau Op ten Noort-Scheffer in 1925 opdracht om een uitbreidingsplan te maken voor de gemeente Maarssen. Voor de duidelijkheid moet vermeld worden dat de gemeenten Maarssen en Maarsseveen, hoewel ze dezelfde burgemeester hadden, elk een eigen gemeenteraad hadden en de gemeenten nog niet gefuseerd waren.

Maarssen begin 1925

Uit de notulen van de vergaderingen van zowel de gemeenteraad als burgemeester en wethouders krijgen we een goed beeld van de toestand van het dorp Maarssen in het jaar 1925, het jaar waarin het uitbreidingsplan is getekend. Op 31 december 1924 telde de gemeente een *'zielental'* van 3078 personen. Een jaar later gaf burgemeester Eggink een gespecificeerd overzicht van de arbeidende bevolking in de industrie. In zijn traditionele openingstoespraak bij de eerste vergadering van de gemeenteraad in het nieuwe jaar meldde hij dat er op 31 december 1925 in Maarssen werkzaam waren bij:

De Kininefabriek	165	personen
De firma Twijnstra	152	,,
De Schoenfabriek	96	,,
De firma Bammens	91	,,
De Sigarenfabriek	15	,,
De firma Wolff	12	,,
De Kopergieterij	7	,,
De Coöperatieve Graanmalerij	4	,,

Volgens de burgemeester baarde de werkeloosheid geen zorgen. Het ging in onze gemeente op

alle gebieden goed, in tegenstelling tot gemeenten en landen om ons heen. [1)] Met trots meldt hij dat het openbaar vervoer een fantastische groei had doorgemaakt. Vervoerden de autobussen van Oskamp en Westerik in 1924 nog 157.000 personen, in 1925 was dat aantal spectaculair gestegen naar 213.000 personen. Ook de bussen van Meyers gingen van 60.000 naar 115.000 vervoerde passagiers. Een paar jaar geleden had de opmerking van de burgemeester de aandacht niet eens getrokken. Nu echter herkennen we ons in de opmerking dat het betere openbaar vervoer (en tegenwoordig het kopen bij webwinkels) wel tot gevolg had dat men meer ging winkelen in Utrecht en dat dat ten koste ging van de omzet van de lokale middenstand. De oproep van de burgemeester was dan ook KOOP LOKAAL! en dat al in 1925!

Uitbreidingsplan

Al sinds het begin van de twintigste eeuw vond er in Maarssen grootschalige nieuwbouw plaats. Het park van het vroegere buiten Ter Meer moest eigenlijk plaats gaan bieden aan luxe villa's, maar gezien de geringe belangstelling werden dat ten einde raad maar arbeiders- en middenstandswoningen. Toen de industrialisatie echt doorbrak met de komst van vele bedrijven uit het bovenstaande overzicht, werd de roep om betaalbare arbeiderswoningen alleen maar groter. Vandaar dat men begon aan de bouw van de Friezenbuurt

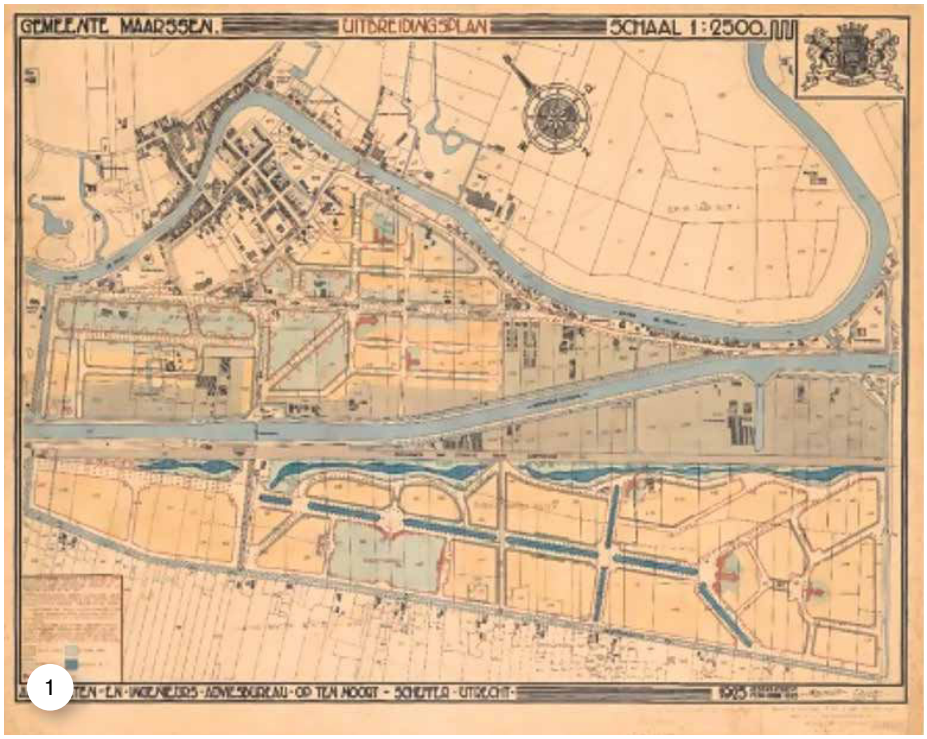

1

Uitbreidingsplan tuindorp 1925. Bron: rhcvechtenvenen, inv.nr. BB-THA-0019 1925.

2

Legenda. Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, inv.nr. BB-THA-0019 1925.

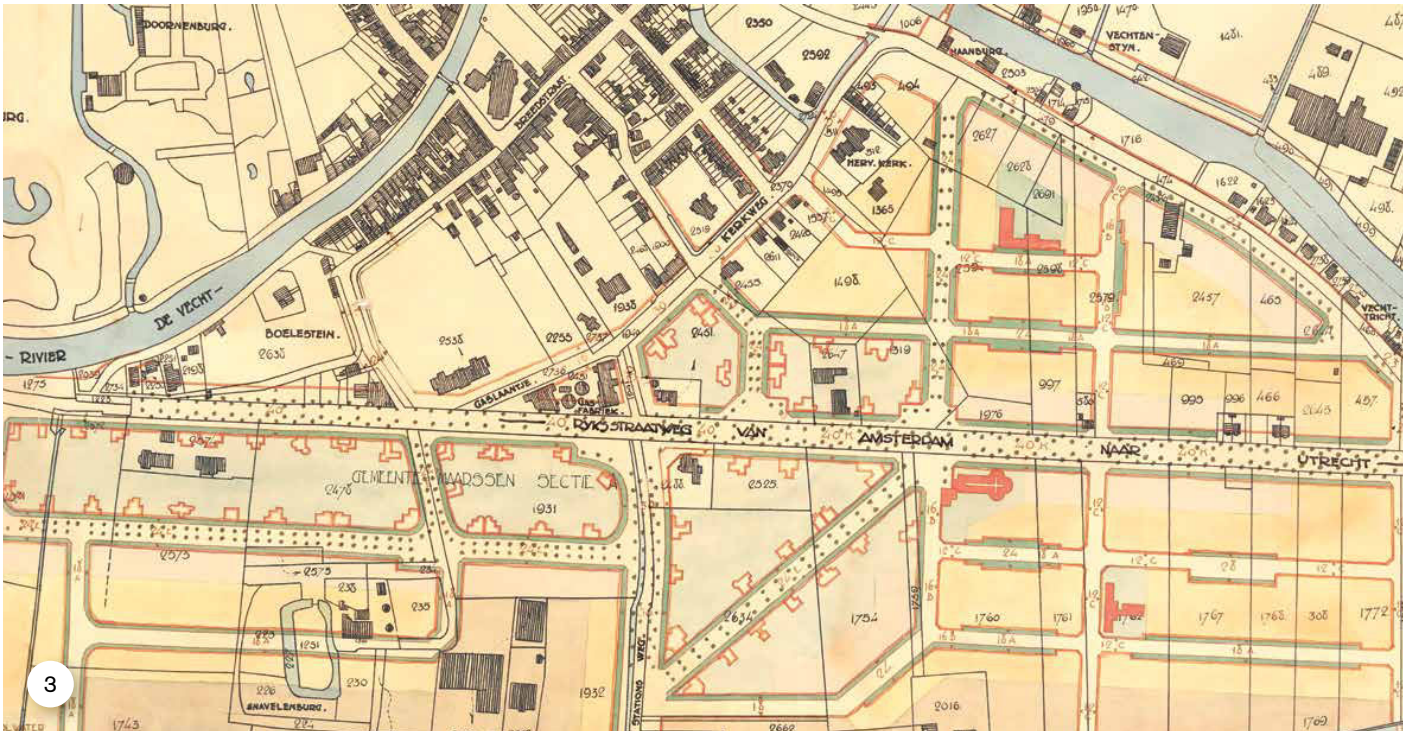

Plattegrond tuindorp (detail 1). Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, inv.nr. BB-THA-0019 1925

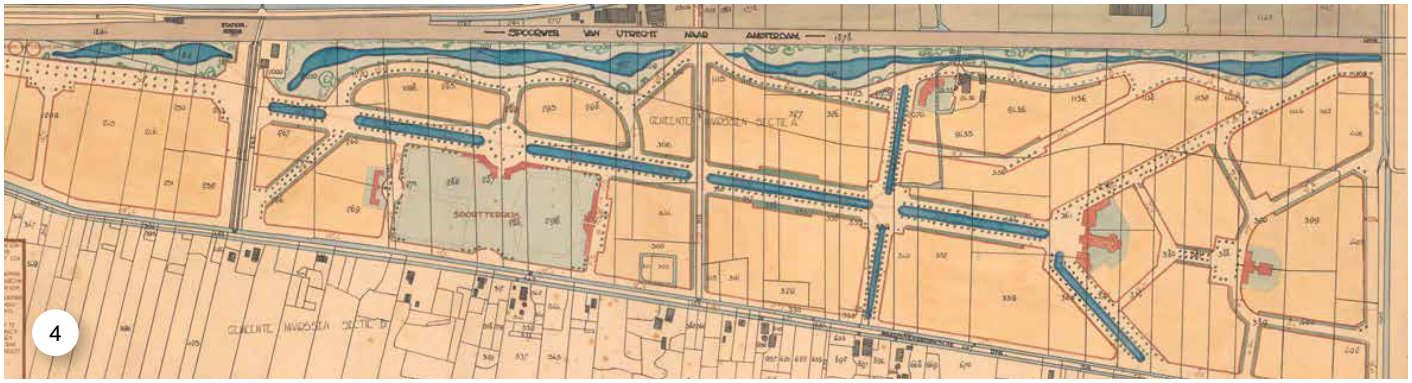

Plattegrond tuindorp (detail 2). Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, inv.nr. BB-THA-0019 1925

(onder druk van Twijnstra, die compleet met arbeiders uit het Friese Akkrum kwam). In alle notulen van zowel de gemeenteraad als B&W wordt over deze buurt gesproken. Er was zelfs een speciaal 'Woningbedrijf Friezenstraat en de Burgemeester Cambier van Nootenstraat' opgericht om de bouw te leiden, waarin de gemeente de grootste vinger in de pap had. Dit woningbedrijf werd in 1930 opgevolgd door de Woningstichting Maarssen. Saillant detail in al deze besprekingen is dat B&W voor de laatste zes woningen van de Cambier van Nootenstraat een maximumprijs van *f* 3.400,00 acceptabel vonden, hetgeen voor deze door de gemeente verhuurde woningen resulteerde in een huur van *f* 5,25 per week. Een waardestijging van 3500% in een eeuw! Toch een goede investering. Terwijl de Friezenbuurt nog afgebouwd moest worden, werd het grootschalige, nieuwe plan van uitbreiding al tussen 9 mei en 6 juni 1925 ter inzage gelegd (zie voor de plattegrond afbeelding 1 en de legenda afbeelding 2).

Megalomaan

Ieder kon zijn zegje doen, maar uiteindelijk werd het plan tijdens de vergadering der gemeenteraad van 19 juni goedgekeurd en later in het jaar (22 december) ook door de Provincie. In zijn woord vooraf stelde de burgemeester dat diegenen die vonden dat de gemeente naar de pijpen van de rijkeren danste, het fout hadden: *'Dit plan heeft niet de bedoeling om zooveel*

mogelyk slechts den bouw van villa's te bevorderen, doch heeft geen andere strekking, dan om een stelsellooze bebouwing, die alleen rekening houdt met het financiëele belang van particulieren te kunnen tegengaan'. Het gemeentebestuur is zich zeer bewust van het belang van goede huisvesting voor de arbeiders en *'denkt er dan ook niet over het bouwen van arbeiders-woningen te bemoeilyken'*. Kijken we naar de plattegrond dan zien we een ambitieus, om niet te zeggen megalomaan plan, waarbij dit toekomstige tuindorp zich uitstrekte van de Friezenbuurt tot de Zijlweg, maar ook de driehoek tussen de Binnenweg, Kerkweg en Straatweg was volgepland. En dat voor een dorpje met 3078 inwoners (zie afbeelding 3). Daar komt dan ook nog de bebouwing aan de overkant van het Merwedekanaal bij (zie afbeelding 4). Een vergroting van het bebouwde grondgebied met een factor 5 is zeker geen overdreven inschatting.

Toch een tuindorp?

Kijkend naar de kaart en de detailkaarten zien we dat de huidige Componistenbuurt ruimer is opgezet dan de overige delen. Wellicht dat hier het verwijt vandaan komt dat de belangen van de (toekomstige) villabezitters voorrang krijgen boven die van de arbeiders (zie afbeelding 3). Voor plantsoenen is echter veel ruimte gereserveerd. De strook tussen de Friezenbuurt en de Zijlweg vertoont ook een ruime bebouwing met veel ruimte voor groen en ruimte voor 'verspreide bebouwing'. We zien hier nogal wat losstaande eengezinswoningen. Nieuw is dat tegen de Zijlweg aan de kanaalkant ruimte is gepland voor een waterzuiveringsinstallatie. De Vecht als grote afvoerput had zijn beste tijd gehad. Het mooiste stuk van de plannen lag aan de overkant van het kanaal. Tussen het spoor en de Maarssenbroeksedijk herkennen we de opzet van een tuindorp het best. Dicht bij de industrie werd een deelwijk geprojecteerd die aan alle kenmerken van een tuindorp voldeed. Ruim opgezet met veel groen, waterpartijen, maar ook sportvelden en zelfs een eigen kerkgebouw; dit moest toch wel het Walhalla voor iedere arbeider worden en nog mooi dicht bij het werk ook. Zelfs een eigen waterzuiveringsinstallatie op de hoogte van die aan de Zijlweg ontbrak niet in de plannen.

Uitstel

In augustus 1927 was men helaas nog niet begonnen met de bouw. Gemeenteraadsverkiezingen kwamen eraan en burgemeester Eggink keek terug op de afgelopen vier jaar gemeenteraad. Hij zei tegen de aftredende gemeenteraad onder andere: *'In juni 1925 kwam, na moeizame en langdurige voorbereiding het plan van uitbreiding tot stand, hetwelk aan het Gemeentebestuur mogelykheid biedt om meer dan anders het geval zou zijn invloed uit te oefenen op de ontwikkeling en uitbreiding onzer gemeente'*. De plannen waren dus niet bedoeld om onmiddellijk uitgevoerd te worden, maar waren meer een garantie dat particulieren in de toekomst niet het initiatief zouden nemen. Een bewijs hiervoor is het afwijzende besluit van B&W d.d. 17 december 1925 naar aanleiding van een brief en een gesprek met vertegenwoordigers van de SDAP betreffende de woningbouw voor arbeiders ('Volkshuisvesting'), vijf dagen voor de goedkeuring van de plannen door Gedeputeerde Staten der Provincie Utrecht (zie afbeelding 5). Hierna zou van eventuele bouw niets meer terecht komen door de crisis en de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog was men nog steeds bezig om de Friezenbuurt af te bouwen en daarna verlegde de focus zich meer naar de Maarsseveense kant

Volgens de burgemeester baarde de werkeloosheid geen zorgen.

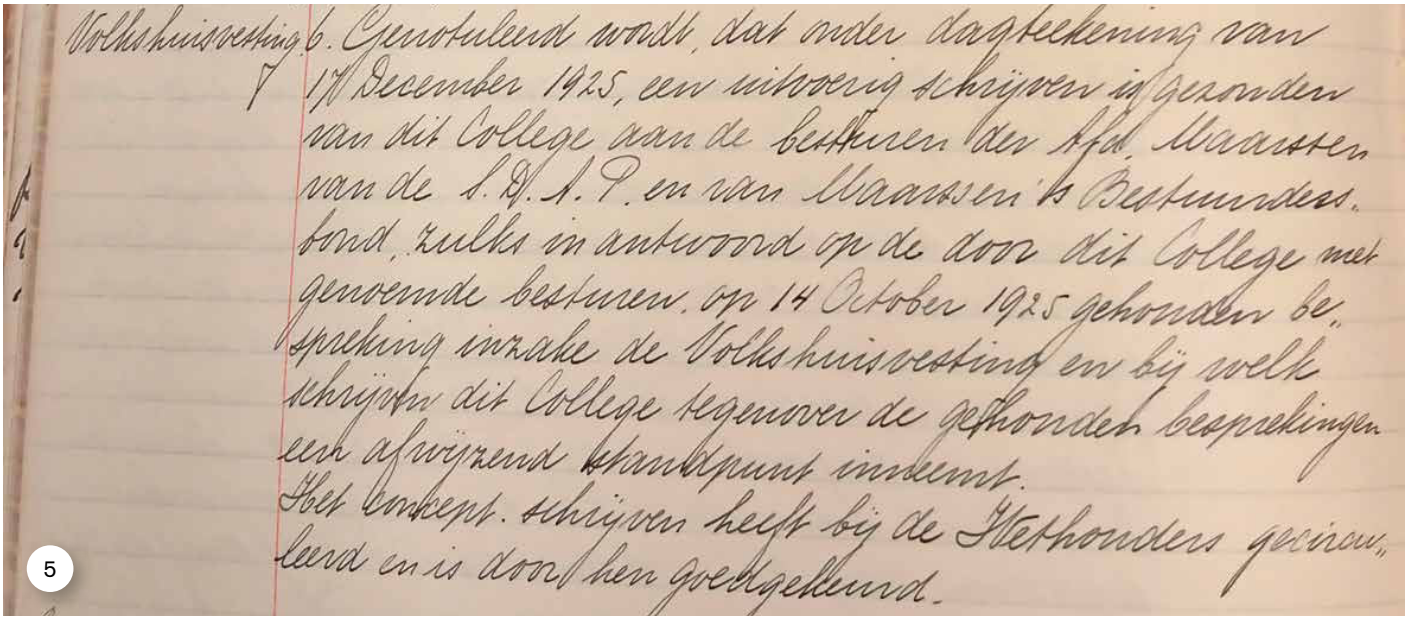

Notulen B&W Maarssen. Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, toegang 0962, Gemeente Maarssen (1633) 1813-1938, inv. nr. 77.

van het in 1949 met Maarsseveen uitgebreide dorp.

Bestemmingsplan

Vele jaren later begon men toch met het invullen van het reeds vastgestelde bestemmingsplan. De Reizende Man ontstond als nieuwe (maar zeker geen arbeiders-)wijk, de Componistenwijk verrees en aan weerszijden van de taluds van de Maarsserbrug verrezen ook nieuwe wijken. De kwalificatie tuindorp verdienden ze echter niet. Als de woningen al door arbeiders werden gekocht, dan werkten deze niet meer in de industrie, maar in de dienstverlening. Tot nu toe is het prachtige plan voor de ruime wijk tussen het spoor en de Maarssenbroeksedijk niet uitgevoerd. Binnenkort gebeurt dit wel, echter een paar honderd meter verderop. Ruim opgezet, met veel groen en inderdaad zonder kroeg en zonder ruimtes voor vertier; die eis van bijna honderd jaar geleden geldt nog steeds. Voor het kroegbezoek en ander vertier zal men toch het dorp in moeten. ●

Noten

1. Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de notulen van de gemeenteraad en de notulen van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Maarssen. RHC Vecht en Venen, toegang 0962, inv.nr. 46 voor de notulen van de raad (1922-1928) en inv. nr. 77 voor de notulen van B&W (1925-1927). In de overige rubrieken van de gemeente omstreeks 1925 is met geen woord gerept over het uitbreidingsplan uit 1925.

Diegenen die vonden dat de gemeente naar de pijpen van de rijkeren danste, hadden het fout.

Een merkwaardige zuil…

Roel Houwink

Op 7 juli 2023 maakte ik een boottocht op de plassen bij Tienhoven met Bert de Pijper aan het roer. Een tocht die begon en eindigde achter de kerk in Tienhoven, tegenover het Olde Regthuys.

Zuil in Tienhovense plas. Foto Roel Houwink.

Bij terugkeer viel me op dat er een bijzondere zuil in het water stond, met daarop de naam 'Berg' (zie afbeelding 1). Bovenin aan twee tegenoverliggende zijden waren nog restanten te zien van vierkante, ijzeren stangen (zie afbeelding 2 en 3). Het doet denken aan een zuil van een toegangshek. Alleen is dan de plaats in het water wat eigenaardig…

Ik informeerde hier en daar of men wist wat die zuil daar deed en waar die vandaan kwam. Dat bleek een raadsel, ook voor Bert. Ik besloot het nader uit te zoeken. Volgens Cynthia Dreves-de Pijper, eigenares van het Olde Regthuys en dochter van Bert, zou de zuil mogelijk gevonden zijn bij baggerwerkzaamheden in de Vecht, nabij de bocht bij OpBuuren.

De daaropvolgende weken bezocht ik het museum Vredegoed en het Vechtstreekmuseum. Ook daar kon men mij niets vertellen over de herkomst van de zuil. Er werd mij geadviseerd eens contact op te nemen met de Historische Kring Maarssen.

Detail zuil in Tienhovense plas. Foto Roel Houwink.

Dit leek me een goede aanleiding om me als lid aan te melden. Het kwam daarbij goed uit dat op 31 augustus een bijeenkomst werd gehouden voor nieuwe leden. Een heel interessante bijeenkomst met veel informatie over de activiteiten van de Historische Kring, gepresenteerd door voorzitter Bert Appeldoorn, bestuurslid Hans van Bemmel en periodiekredacteur Piet Gentenaar. Een mooie gelegenheid om de herkomst van de zuil aan de aanwezige deskundigen voor te leggen. Echter ook voor hen was de zuil een raadsel. Een daaropvolgende speurtocht via internet leverde ook al geen resultaat op. Piet Gentenaar stelde voor om mijn bevindingen te melden in de vorm van een stukje in het Periodiek.

Vandaar dus deze vraag aan de lezers: kan iemand meer vertellen over de herkomst van deze merkwaardige zuil? ●

Boekbespreking

Annette Akkerman

‘Boeren op de buitenplaats’
Gerrit van Oosterom
Uitgeverij Noordboek

Tegenwoordig kennen we de buitenplaatsen vooral als de fraaie landhuizen die we tegenkomen tijdens onze fietstochten. Ik associeerde het altijd met de rijkdom van de Amsterdamse elite die zomers lawaai en hitte van de stad ontvluchtte om in alle rust aangenaam te verpozen op hun buitenplaats. Voordat ik het boek van Gerrit van Oosterom in handen kreeg, was ik me niet bewust van alle landbouwactiviteiten. In het boek van ruim 500 pagina’s wordt volgens de ondertitel ‘De relatie tussen landbouw en buitenleven in het Amstellands Arcadië (1640-1840)’ ingegaan op alle facetten rondom het boerenleven op de buitenplaats. Aangezien dit werk een proefschrift is, zijn de laatste 100 pagina’s gewijd aan literatuur, bronvermeldingen en een reeks tabellen.

In het eerste hoofdstuk geeft Van Oosterom een kort stukje historische context over het waarom van landbouw op de buitenplaats. Het boeren werd namelijk gezien als een *‘allergeschikste en allerwaardigste’* bezigheid voor een heer van stand en passend in een moreel programma. Naast de ideologie speelde natuurlijk ook een economische kant mee. Wat duidelijk mag zijn, is dat de eigenaar niet zelf de schop in de grond stak. Dat werd uitbesteed aan pachtboeren die de landerijen om de buitenplaats beheerden. De auteur constateert echter dat er nog weinig bekend is over hoe het nuttige van de landbouw en het aangename van het buitenleven zich in de dagelijkse praktijk lieten verenigen. Het doel van zijn onderzoek dat in dit proefschrift beschreven wordt, is dan ook de rol van de boerderij binnen de buitenplaatscultuur van de zeventiende en achttiende eeuw te reconstrueren en wel specifiek langs de rivieren in het Amstelland ten zuiden van Amsterdam.

De verdere opbouw van het boek is een reflectie van de thematische opzet en de chronologie waarin het onderzoek is uitgevoerd. In zeven hoofdstukken komen de volgende thema’s aan bod: de ideologie en historische ontwikkeling, de reconstructie van het buitenplaatslandschap, de agrarische functie, de eigenaren en pachters, de economische functie voor de buitenplaatseigenaar en de ruimtelijke functie. Uiteindelijk wordt dit allemaal samengebracht om de onderzoeksvraag te beantwoorden.

Het boek is erg gedetailleerd en volledig, wat je ook mag verwachten van een proefschrift. Dat vergt echter ook wel wat van de aandacht van de lezer. Tijdens het lezen kwam ik zeker genoeg interessante passages tegen, echter alle details, jaartallen, namen en dergelijke vond ik te veel als je het boek louter als verpozing leest. Het boek is mooi vormgegeven en ik heb gesmuld van het beeldmateriaal. De schat aan kaarten, schilderijen en gravures droegen voor mij zeker bij aan het leesplezier. ●

het olde regthuys
eetcafé • feestcafé • catering
laan van niftarlake 101 • 3612bp • tienhoven
telefoon 0346 - 28 13 82 • website hetolderegthuys.nl

HAIRFASHION
maarssen
HAIRFASHION MAARSSEN
PROFESSIONALS
IN HAARVERZORGING
EEN MOMENT
VOOR JE HAAR
EN VOOR JEZELF
PERSOONLIJKE AANDACHT EN DESKUNDIG ADVIES
DIRECT EEN AFSPRAAK MAKEN
TEL. 0346 562032
HAIRFASHIONMAARSSEN.NL
OF DOWNLOAD ONZE APP
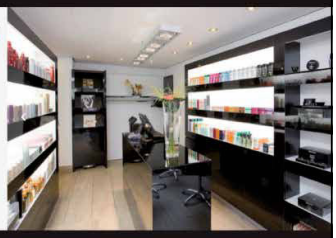
HAIRFASHION MAARSSEN | KAATSBAAN 3 | MAARSSEN

de Graaff
Kaatsbaan 48
3601 ED Maarssen
0346-562122
www.degraaffmaarssen.nl
slapen/bedmode/lingerie/linnenshop

ERA REAL ESTATE
Ritter NVM MAKELAARDIJ

aankoop • taxaties
verkoop • hypotheken
verhuur • nieuwbouw

Sterk door Service!

Nassaustraat 14
3601 BG Maarssen
0346 - 58 50 30

ritter@era.nl
www.eraritter.nl
erarittermakelaardij
@ERA_Ritter

Afbeeldingen en foto's uit een andere tijd. Kunst van alle tijd.
Gevat in doosjes met ansichtkaarten. Bekijk onze website!

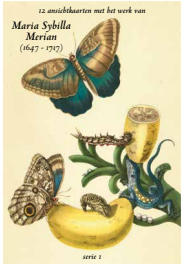

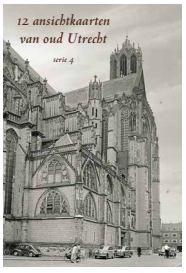

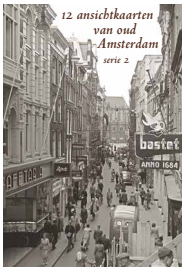

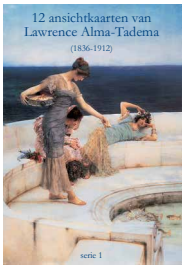

muldershouse.nl